

Geweld is niet gewoon

Vluchtelingen, asielzoekers en ongedocumenteerden: Ken uw recht – Zoek hulp

HANDBOEK

Colofon

Deze publicatie is bedoeld als handboek bij *Geweld is niet gewoon. Ken uw recht – zoek hulp*. In 2010 is de eerste versie van dit handboek tot stand gekomen op initiatief van Pharos en Movisie. Dit gebeurde in samenwerking met sleutelfiguren en vluchtelingenzelforganisaties en met financiële bijdrage van het COA en het Skanfonds. In 2014 werd het handboek herzien, gefinancierd door het Skanfonds en de Stichting Bevordering van Volkskracht. In 2017 werd het handboek geupdate.

Auteurs: Oka Storms (Movisie), Najla Wassie en Helena Kosec (Pharos)

Redactie: Janet Rodenburg (Pharos), Hilde Bakker (Movisie), Frea Haker (Pharos)

Met dank aan: Rukio Adow, Tazjan Baram, Hawa Bashir, Haimanot Belay, Assan Sare Bidiga, Aster Ghirmai, Suzan Karam, Forough Nayeri, Khadija Said Ali, Hamdi Suleyman, Jamilla Talla (voorlichters), Mahmoud Chavoushi, Zahra Naleie, Selam Tewolde (coördinatoren)

Pharos

Expertisecentrum Gezondheidsverschillen

Postbus 133118

3507 LH Utrecht

Telefoon 030 234 98 00

E-mail info@pharos.nl

Website www.pharos.nl

Movisie

Kennis en aanpak van sociale vraagstukken

Postbus 19129

3501DC Utrecht

Telefoon 030 789 20 00 Fax 030 789 21 11

E-mail info@movisie.nl

Website www.movisie.nl

Vormgeving map: Alejandra Huerta

Derde druk 2017, Stichting Pharos Utrecht

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Stichting Bevordering van Volkskracht

Inhoud

Inleiding	4
1. Geweld is niet gewoon.....	7
1.1 De aanleiding.....	7
1.2 Doelstelling.....	8
1.3 Voor... vluchtelingen, asielzoekers en ongedocumenteerden	9
1.4 Door... sleutelfiguren in samenwerking met reguliere instanties	9
2. De aanpak	10
2.1 Het materiaal.....	10
2.2 Stappenplan.....	10
2.3 Voorbeeldopzet voorlichtingsbijeenkomst	17
2.4 Benodigde competenties van de voorlichter.....	21
2.5 Kosten	22
3 De films en animaties.....	23
3.1 FILM 1 Seksuele intimidatie	23
3.2 FILM 2 Gedwongen prostitutie.....	265
3.3 FILM 3 Huiselijk geweld.....	309
3.4 FILM 4 Eergerelateerd geweld	343
3.5 FILM 5 Discriminatie van homoseksuelen	376
3.6 FILM 6 Ken uw recht - Zoek hulp.....	409
4. Onderbouwing Geweld is niet gewoon.....	464
4.1 Ontwikkelgeschiedenis	464
4.2 Verantwoording	475
Literatuurlijst	486
Bijlage 1 Checklist organisatie voorlichtingsbijeenkomst	497
Bijlage 2: Richtlijn evaluatie voorlichtingsbijeenkomsten	48

Inleiding

Geweld is niet gewoon. Ken uw recht – Zoek hulp! is een voorlichtingspakket om informatie te geven en in gesprek te gaan over gendergerelateerd geweld met vluchtelingen, asielzoekers en ongedocumenteerden. Iedereen kan slachtoffer worden van gendergerelateerd geweld. Maar vanwege hun maatschappelijk kwetsbare positie lopen vooral vluchtelingen, asielzoekers en ongedocumenteerden risico slachtoffer te worden van gendergerelateerd geweld. Vrouwen en kinderen zijn extra kwetsbaar.

Vluchtelingen zijn in de landen van herkomst en tijdens hun vlucht vaak slachtoffer of getuige geweest van geweld. Voor sommigen is het toepassen of ondergaan van geweld een overlevingsstrategie geweest. Ook in Nederland kunnen zij te maken krijgen met verschillende vormen van geweld.

De drempel om in Nederland hulp te zoeken of aangifte te doen na een geweldservaring is vaak hoog. Geweld wordt niet altijd herkend en erkend. Culturele aspecten en sociale normen spelen daarin een belangrijke rol: 'de vuile was niet buiten willen hangen'. Specifiek voor asielzoekers is er onzekerheid over het wel of niet mogen blijven in Nederland, wat de drempel om aangifte te doen bij de politie extra hoog maakt. Bovendien zijn vluchtelingen, asielzoekers en ongedocumenteerden vaak niet op de hoogte van hun rechten en van de manier waarop de politie en hulpverlening in Nederland werken.

Voorlichtingsmateriaal

Voorlichting geven over gendergerelateerd geweld aan deze groepen vergt een aanpak op maat. Veel etnische groepen, zoals Somaliërs, Afghanen of Ethiopiërs, hebben een orale traditie. Zij zijn gewend om informatie te krijgen van mond-tot-mond. Daarnaast is voorlichting door iemand uit de eigen gemeenschap en in de eigen taal (peer-education) het meest effectief, met name voor onderwerpen in de taboesfeer.

Op basis van deze overwegingen is het voorlichtingspakket *Geweld is niet gewoon* ontwikkeld. Het pakket biedt informatie over huiselijk geweld, seksuele intimidatie, gedwongen prostitutie, eengerelateerd geweld en discriminatie van homoseksuelen. Het pakket bestaat – naast dit handboek voor voorlichters en organiserende instanties – uit zes korte non-verbale filmpjes over deze thema's. De filmpjes zijn beschikbaar op een DVD maar staan ook op de website van Pharos. De voorlichtingsfolders, die in 2010 en 2014 nog deel uitmaakten van het pakket, zijn niet langer beschikbaar. De filmpjes informeren over de verschillende vormen van gendergerelateerd geweld, wet- en regelgeving en hulpmogelijkheden voor de doelgroep. Het handboek biedt voorlichters uit de doelgroep en professionals werkzaam bij hulpverleningsinstanties, handvatten om voorlichtingen te organiseren en in goede banen te leiden.

Een nieuwe versie

Dit handboek betreft een herziene versie. Pharos en Movisie ontwikkelden in 2010, in samenwerking met het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA), een voorlichting over gendergerelateerd geweld voor asielzoekers, vluchtelingen en ongedocumenteerden, die aan de wensen van deze doelgroep tegemoet kwam. Het project was een vervolg op onderzoek onder asielzoekers, vluchtelingen en ongedocumenteerden in Nederland en België (Keygnaert et.al. 2008). Dit materiaal is ingezet *binnen* de opvang.

Bij de lancering van het voorlichtingsmateriaal waren vluchtelingen- en migrantenorganisaties aanwezig. Ook zij wilden het materiaal graag gebruiken voor hun achterban. In het vervolgproject hebben wij daarom vluchtelingen opgeleid tot voorlichters over gendergerelateerd geweld. Zij hebben gedurende de projectperiode voorlichting gegeven aan andere vluchtelingen *buiten de centra*. Centraal in deze aanpak is de samenwerking tussen de voorlichters en de reguliere instanties, zoals Steunpunten Huiselijk Geweld. Gedurende het project is er veel kennis opgedaan, die is verwerkt in deze nieuwe versie van het handboek.

“Als je een steen in het water gooit, komt het water in beweging”

Voorlichting over huiselijk geweld voor Soedanese mannen en vrouwen

Over *GEWELD IS NIET GEWOON*

De doelgroep...

Vluchtelingen (buiten de opvang), asielzoekers in centra en ongedocumenteerden.

De thema's...

(1) seksuele intimidatie, (2) gedwongen prostitutie, (3) huiselijk geweld, (4) eengerelateerd geweld en (5) discriminatie tegen homoseksuelen.

Wanneer inzetten...

Wanneer u een tool nodig heeft om één of meerdere thema's van *Geweld is niet gewoon* bespreekbaar te maken, basisinformatie te geven en een aanzet tot discussie wilt bewerkstelligen.

Het materiaal...

Een handboek en een DVD met non-verbale filmpjes over de thema's. De filmpjes staan ook op internet:
<http://www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/projectenoverzicht/1/geweld-is-niet-gewoon-gendergerelateerd-geweld>

Wie kan ermee aan de slag...

Vluchtelingen-/ zelforganisaties én reguliere instanties zoals de gemeente, maatschappelijk werk, steunpunten huiselijk geweld, etc.

1. Geweld is niet gewoon

1.1 De aanleiding

Veel vrouwen, mannen, jongens en meisjes die als vluchteling naar Nederland zijn gekomen zijn slachtoffer of getuige geweest van geweld. Vanwege hun maatschappelijk kwetsbare positie lopen zij in Nederland risico om (opnieuw) slachtoffer of pleger te worden van geweld. Een vorm van geweld is gendergerelateerd geweld. 'Gender' refereert aan de culturele invulling van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Bijvoorbeeld het idee dat een man kostwinner moet zijn en een vrouw zich kuis behoort te gedragen. Bij gendergerelateerd geweld, is het geweld gekoppeld aan dergelijke stereotypen voor mannen en vrouwen. Vrouwen en kinderen zijn extra kwetsbaar. Voor *Geweld is niet gewoon* is een aantal vormen van gendergerelateerd geweld gekozen, te weten: (1) huiselijk geweld, (2) seksuele intimidatie, (3) gedwongen prostitutie, (4) eengerelateerd geweld en (5) discriminatie tegen homoseksuelen.

Meerdere oorzaken liggen ten grondslag aan de extra kwetsbaarheid van vluchtelingen, asielzoekers en ongedocumenteerden. Vaak spelen onverwerkte (oorlogs)trauma's een grote rol. Deze hebben vluchtelingen opgedaan in het land van herkomst of tijdens de vlucht. Bovendien kan het ondergaan van geweld een overlevingsstrategie zijn geweest tijdens de vlucht. Ook de gevolgen van gedwongen migratie vergroten het risico: de stress, voortkomend uit de ontworteling, onzekerheid en marginalisatie. Onzekerheid over het wel of niet blijven in Nederland (asielzoekers) en de vaak lage sociaal economische positie die zij in de samenleving bekleden, heeft zijn weerslag op individuen en gezinnen. Daarnaast zijn velen niet op de hoogte van hun rechten en van de manier waarop de politie en hulpverlening in Nederland werken. Tot slot spelen schaamte, culturele aspecten en sociale normen een belangrijke rol. Men kiest er voor de vuile was niet buiten te hangen.

De kwetsbaarheid van deze groepen voor gendergerelateerd geweld wordt versterkt door het feit dat reguliere instanties deze doelgroep onvoldoende met voorlichting bereiken. Hiermee krijgen zij relatief minder toegang tot kennis over wet- en regelgeving in Nederland en zijn zij niet bekend met het hulpaanbod aan slachtoffers en plegers.

Omvang

Over gendergerelateerd geweld specifiek onder asielzoekers, vluchtelingen en ongedocumenteerden in Nederland zijn weinig cijfers bekend. Uit onderzoek dat in Nederland en België is uitgevoerd door de Universiteit Gent, afdeling *International Centre for Reproductive Health* (Keygnaert et al. 2008) blijkt dat vluchtelingen, asielzoekers en mensen zonder papieren groot risico lopen slachtoffer te worden van gendergerelateerd geweld. In het onderzoek namen 23 voormalige vluchtelingen interviews af bij 223 vluchtelingen, asielzoekers en mensen zonder papieren. Respondenten waren afkomstig uit Irak, Iran, Afghanistan, Somalië en de voormalige Sovjet Unie. Daarnaast namen Koerden en Roma deel. Uit het onderzoek kwam naar voren dat voorlichting en informatie voor vluchtelingen en asielzoekers de belangrijkste aangrijpingspunten voor preventie zijn.

Een studie door Brouns et al. (2003) wijst uit dat vrouwen en meisjes in asielzoekerscentra regelmatig slachtoffer zijn van geweld door familieleden of medebewoners. Vooral incidenten als pesterijen en opdringerig seksueel gedrag worden gemeld. Ernstige vormen (mishandeling,

verkrachting en gedwongen prostitutie) komen minder voor, maar zijn zeker aanwezig. Met name minderjarige vrouwelijke asielzoekers zijn kwetsbaar voor seksueel geweld.

In het algemeen zijn allochtonen vaker slachtoffer van geweld dan autochtonen (Van Dijk, Veen & Cox, 2010). Analyse van de cijfers uit het landelijk politieonderzoek naar huiselijk geweld over 2006 geeft een indicatie van de etnische achtergrond van de slachtoffers. Ruim 25% van de slachtoffers die melding maakte bij de politie was buiten Nederland geboren, voor het merendeel in niet-Europese landen. In een klein aantal gevallen wordt een vermoeden van eengerelateerd geweld gerapporteerd (Ferwerda, 2007).

Over specifieke vormen van gendergerelateerd geweld, zoals meisjesbesnijdenis/vrouwelijke genitale verminking zijn geen Nederlandse cijfers bekend. Naar eengerelateerd geweld zijn in Nederland inmiddels verschillende onderzoeken gedaan, maar er zijn geen exacte cijfers beschikbaar (Janssen & Sanberg, 2010). Bij huwelijksdwang is er sprake van een continuüm van algehele vrije partnerkeuze tot expliciete huwelijksdwang, met daartussen een groot grijs gebied van 'zachte dwang'. De precieze omvang van huwelijksdwang in Nederland is moeilijk vast te stellen.

1.2 Doelstelling

Geweld is niet gewoon

- draagt kennis aan over gendergerelateerd geweld en wet- en regelgeving in Nederland,
- gaat de discussie aan over de centrale thema's en
- geeft informatie over de hulpmogelijkheden.

Het hoofddoel van *Geweld is niet gewoon* is

het informeren van vluchtelingen, asielzoekers en ongedocumenteerden over gendergerelateerd geweld , zodat meer slachtoffers (binnen deze doelgroep) hulp gaan zoeken.

Om dit doel te bereiken zijn hieronder subdoelen geformuleerd op niveau van *herkenning* (kennis) en een aanzet tot *erkenning om – indien nodig – hulp te zoeken*.

Herkennen – subdoelen:

- Na afloop van de voorlichting(en) heeft de doelgroep kennis van een of meerdere vormen van gendergerelateerd geweld.
- Na afloop van de voorlichting(en) weet de doelgroep meer over hulpmogelijkheden en wet- en regelgeving in Nederland.

Erkennen – subdoelen:

- Na afloop van de voorlichting(en) is een aanzet gegeven tot discussie en standpuntbepaling rond het thema.

Hulp zoeken – subdoelen:

- De doelgroep kan een organisatie vinden waar hij/zij hulp kan vragen.
- De drempel die kan worden ervaren om hulp te zoeken is verlaagd.

1.3 Voor... vluchtelingen, asielzoekers en ongedocumenteerden

Primaire doelgroep

De primaire doelgroep van *Geweld is niet gewoon* bestaat uit vluchtelingen (buiten de opvang), asielzoekers in asielzoekerscentra en mensen zonder wettig verblijf. Het materiaal is specifiek voor deze groep ontwikkeld.

Secundaire doelgroep

De secundaire doelgroep zijn nieuwkomers die als migrant of in het kader van gezinshereniging of gezinsvorming naar Nederland kwamen.

Intermediaire doelgroep

Het voorlichtingsmateriaal is daarnaast informatief voor professionals en vrijwilligers die met of voor bovengenoemde groepen werken, zoals medewerkers van het COA, GGD'en, zelforganisaties, Vluchtelingenwerk, Ggz en maatschappelijk werk. Dit materiaal kan hen ondersteunen bij het bespreekbaar maken van deze gevoelige thema's. Het biedt tevens informatie over hulpadressen, rechten en websites.

1.4 Door... sleutelfiguren in samenwerking met reguliere instanties

Uitgangspunt van *Geweld is niet gewoon* is dat sleutelfiguren samen met reguliere instanties voorlichtingen geven. De sleutelfiguren zijn zelf vluchteling, asielzoeker of ongedocumenteerde. Zij bespreken één of meerdere vormen van gendergerelateerd geweld, waarna een reguliere instantie (bijvoorbeeld het Steunpunt Huiselijk Geweld) kort informatie geeft over hun aanbod/hulpmogelijkheden met betrekking tot deze specifieke geweldsvorm. De voorkeur gaat uit naar voorlichters met een vluchtelingenachtergrond omdat zij de doelgroep kennen, door eigen ervaring weten hoe het is om vluchteling te zijn, en de culturele codes en gevoeligheden rondom gendergerelateerd geweld kennen. Het uitgangspunt is *peer education* (zie voor meer info hoofdstuk 4.2).

Tijdens de voorlichting worden reguliere instanties gevraagd om hun rol en aanbod toe te lichten. Doel hiervan is om de drempel om hulp te zoeken bij de desbetreffende instantie te verkleinen door de instantie 'een gezicht te geven'. Reguliere instanties zijn o.a. Steunpunt Huiselijk Geweld (SHG), Advies en Steunpunt Kindermishandeling (AMK), maatschappelijk werk, opvang voor mannen, vrouwen en kinderen/jongeren, politie, Raad voor de Kinderbescherming, organisaties op het gebied van aanpak en preventie van gedwongen prostitutie en loverboys, COC en andere organisaties voor homo-emancipatie.

Voorlichting in de opvang

Geweld is niet gewoon is oorspronkelijk ontwikkeld voor het geven van voorlichting aan asielzoekers in asielzoekerscentra door professionals. Ook hier raden wij aan als professional samen met iemand binnen de opvang de voorlichting te geven.

2. De aanpak

2.1 Het materiaal

Het materiaal van *Geweld is niet gewoon* bestaat uit dit handboek en zes korte filmpjes. Deze zijn beschikbaar op een DVD maar staan ook op de website van Pharos. Samen vormen zij de aanpak.

Handboek

Het handboek dat voor u ligt bevat:

- Een stappenplan voor het toepassen van *Geweld is niet gewoon*.
- Een leidraad voor het organiseren van (een) voorlichtingsbijeenkomst.
- Informatie over de filmpjes en het gebruik tijdens een bijeenkomst.
- Achtergrondinformatie op het gebied van wet- en regelgeving in Nederland.

Zes korte non-verbale films

Er zijn zes non-verbale films die elk ongeveer twee tot drie minuten duren. Zij informeren over vormen van gendergerelateerd geweld, wet- en regelgeving en hulpmogelijkheden. De eerste vijf films zijn inhoudelijk en behandelen respectievelijk:

- (1) seksuele intimidatie,
- (2) gedwongen prostitutie,
- (3) huiselijk geweld,
- (4) eengerelateerd geweld en
- (5) discriminatie tegen homoseksuelen.

De zesde film is een animatie die slachtoffers, plegers en getuigen oproept om hulp en advies te vragen.

De eerste vijf films bestaan uit twee delen: een scene en een animatie.

De scene: is een geacteerd filmfragment dat de problematiek weergeeft. Het laat in het midden wat goed of fout is, of wat gedaan moet worden.

De animatie: is een reeks van plaatjes waarin een verhaal verteld wordt en waarin duidelijk wordt gemaakt wat wel en niet kan volgens de Nederlandse wet- en regelgeving. Dit deel is normatiever dan de scene.

Het zesde filmpje Ken uw recht – Zoek hulp is geheel in animatievorm. Deze animatie kan getoond worden bij bijeenkomsten over een willekeurig thema. Aan de hand van deze animatie kan met de groep ingegaan worden op het zoeken en vinden van hulp.

2.2 Stappenplan

Het uitgangspunt van *Geweld is niet gewoon* is dat sleutelfiguren met een vluchtelingenachtergrond de voorlichting geven (*peer education*) in samenwerking met reguliere instellingen. Het initiatief voor voorlichting kan echter zowel bij de sleutelfiguren als bij een reguliere instantie liggen:

1. Een zelf- / vluchtelingenorganisatie besluit om (een) voorlichting(en reeks) te organiseren.
2. Een reguliere instantie besluit om (een) voorlichting(en reeks) te organiseren voor mensen met een vluchtelingenachtergrond, binnen asielzoekerscentra of voor ongedocumenteerden.

De volgende stappen zijn op beide uitvoerders van toepassing. Indien nodig is er bij de stappen onderscheid gemaakt tussen de werkwijze van zelf-/vluchtelingenorganisaties en reguliere instanties. U hoeft wellicht niet alle stappen te doorlopen, kijk welke stappen voor uw organisatie nuttig zijn.

- Stap 1 De doelgroep in beeld brengen**
- Stap 2 Voorlichters werven**
- Stap 3 Voorlichters coachen en opleiden**
- Stap 4 (Vrijwilligers) contract afsluiten**
- Stap 5 Definitieve programma voor de bijeenkomst(en) samenstellen**
- Stap 6 Doelgroep voorlichtingen werven**
- Stap 7 De voorlichting(en) plannen en organiseren**
- Stap 8 De voorlichtingen uitvoeren**
- Stap 9 Evalueren**

STAP 1 DE DOELGROEP IN BEELD BRENGEN

Geweld is niet gewoon is ontwikkeld voor asielzoekers, vluchtelingen en ongedocumenteerden. Dit is een brede doelgroep. Of u nu voor een instelling werkt of vanuit uw zelforganisatie (of geheel zelfstandig) (een) voorlichting(en) wilt organiseren: u moet eerst de doelgroep in beeld brengen. Hoe ziet de doelgroep er uit?

- Welke *achtergrond* heeft uw doelgroep?
- Richt u zich op *mannen, vrouwen of beiden*?
- Wat is de *leeftijdsgroep*: volwassenen, ouders, jongeren of gemengd?

De keuze voor de doelgroep kan worden gemaakt op basis van:

- A. De doelgroep die de organisatie/instelling het beste bereikt of de doelgroep waarvan de inschatting is dat er het meeste bereikt kan worden.
- B. De doelgroep waar de problemen zich voordoen (secundaire preventie) of de doelgroep waar zich nog geen problemen voordoen, maar waarvan bekend is dat zij verhoogd risico lopen (primaire preventie).

STAP 2 VOORLICHTERS WERVEN

Zelf- / vluchtelingenorganisatie... Wellicht gaat u zelf de voorlichting geven of iemand uit de organisatie. Is dit niet het geval, ga dan binnen uw netwerk op zoek naar een geschikte voorlichter. Zie hoofdstuk 2.4 voor een overzicht van de competenties van een voorlichter.

Reguliere instantie... Om een geschikte voorlichter te vinden kunt u contact opnemen met zelf- / vluchtelingenorganisaties in uw regio. Ook kunt u een vacature uitzetten. Zie hoofdstuk 2.4 voor een overzicht van de competenties van een voorlichter.

STAP 3 (VRIJWILLIGERS) CONTRACT AFSLUITEN

Reguliere instantie... De voorkeur gaat uit naar het inhuren van een voorlichter voor het voorlichtingsproject: de werving, de voorbereiding en de voorlichting(en) zelf. Op zijn minst staat er een vrijwilligersvergoeding tegenover. Sluit met de voorlichter of organisatie een (vrijwilligers)contract af. Een contract biedt duidelijkheid over de status van de voorlichter en creëert tevens commitment.

STAP 4 VOORBEREIDING EN BEGELEIDING VOORLICHTERS

De voorlichters verdiepen zich in het materiaal: zij lezen het handboek en bekijken de filmpjes.

Bij voorkeur wordt het inhoudelijke thema, inclusief de lastige punten, besproken voorafgaand aan de voorlichting in een *face-to-face* gesprek.

Houd gedurende het traject contact met de voorlichter en bespreek de voortgang van de werving, de voorbereiding van de voorlichting, de voorlichting zelf en eventuele reacties na afloop van de voorlichting.

Training

Pharos en Movisie hebben daarnaast een training voor de voorlichters ontwikkeld om te werken met de methode. Deze kan optioneel worden gevolgd.

STAP 5 DEFINITIEVE PROGRAMMA VOOR DE BIJENKOMST(EN) SAMENSTELLEN

In stap 1 is reeds bepaald op welke doelgroep de voorlichting is gericht (migratieachtergrond, mannen/vrouwen/gemend, leeftijdscategorie). In deze stap stelt u voorafgaande aan de inhoudelijke voorbereiding van de voorlichting(en) de volgende vragen:

- Eén bijeenkomst of een reeks?
- Bij een reeks bijeenkomsten: voor dezelfde groep of een wisselende groepen?
- Welk(e) thema('s)?

In het kader treft u overwegingen en tips om tot dit besluit te komen.

Programma samenstellen

In hoofdstuk 2.3 staat een programma beschreven voor de voorlichtingsbijeenkomst. Dit programma is geen blauwdruk. Het is de bedoeling dat de voorlichting op maat wordt gemaakt voor de doelgroep. Zo waren er tijdens het project voorlichters die zelf audiovisueel materiaal bij het thema zochten.

In hoofdstuk 3 staat een beschrijving van het audiovisuele materiaal met bijbehorende vragen en achtergrondinformatie.

Eén bijeenkomst of een reeks?

Eén bijeenkomst is goed, een reeks bijeenkomsten is beter. Het heeft de voorkeur een reeks voorlichtingen te organiseren voor één groep. Dat maakt dat de groep meer kennis verwerft over de thema's en beter weet waar hulp te krijgen. Het bevordert bovendien de discussie over gevoelige thema's.

Een reeks bijeenkomsten voor verschillende groepen kan natuurlijk ook. Op deze manier wordt aan veel mensen basiskennis gegeven.

Welk thema?

De volgorde van de thema's van *Geweld is niet gewoon* is niet relevant. Het is mogelijk om maar één van de thema's te bespreken, of juist twee thema's te combineren. Van belang is dat bij de keuze van het thema wordt gekeken naar wat er in de groep speelt. Zijn er veel problemen binnen families of hebben ouders moeite met het opvoeden van hun kinderen binnen de Nederlandse context?

Bespreek dan het thema *huiselijk geweld* en/of *eergerelateerd geweld*. Worden er meisjes geronseld door mensenhandelaren (of loverboys)? Bespreek dan het thema *gedwongen prostitutie*. Voelt de doelgroep zich onveilig op straat of op het werk? Bespreek dan het thema seksuele intimidatie. Of misschien zijn er jongens binnen de gemeenschap die op straat meisjes 'lastig vallen'. Ook in dat geval kan met de jongens zelf en/of met de ouders dit thema worden besproken.

- Bepaal het thema aan de hand van wat er speelt in de groep.

Er kan ook gekozen worden om een overkoepelend thema te bespreken waarbinnen een of meer thema's van *Geweld is niet gewoon* aan bod komen. Zie hiervoor de TIP.

TIP: Kies een overkoepelend thema

De thema's van *Geweld is niet gewoon* zijn niet vaststaand, zij kunnen (ook) gebruikt worden bij een voorlichtingsbijeenkomst over een overkoepelend thema. Denk bijvoorbeeld aan opvoeden of partnerkeuze. Stel bij het bepalen van het thema van de voorlichting uzelf de vraag: Wat speelt er in de groep? En welk thema is veilig om te bespreken tijdens een bijeenkomst? Je kunt immers heel goed binnen een overkoepelend thema gevoelige onderwerpen bespreken. Hier volgen drie voorbeelden:

Opvoeden

Groep: Moeders en/of vaders met minderjarige kinderen

Thema: huiselijk geweld

Voor ouders met een vluchtelingenachtergrond is het niet altijd gemakkelijk om kinderen op te voeden. De kinderen staan als het ware tussen twee culturen: thuis en op school. Dit kan voor spanningen zorgen binnen het gezin. Tijdens een bijeenkomst waar wordt gesproken over knelpunten die ouders in de opvoeding tegenkomen kan ook het *Geweld is niet gewoon* thema: huiselijk geweld worden besproken.

Partnerkeuze

Groep: Jongeren en/of ouders met kinderen in de leeftijd waarop zij relaties aangaan of trouwen.

Thema's: eerge relateerd geweld, discriminatie van homoseksuelen

Het kiezen van een partner is een belangrijke keuze. Bij de ene familie is het gebruikelijk dat de familie betrokken is bij deze keuze, bij de andere familie is de keuze geheel aan de jongere. Ideeën hierover kunnen echter binnen een familie verschillen en dit kan tot spanningen leiden. Zo kan een ouder het gevoel hebben enkel het beste te willen voor zijn/haar zoon/dochter, terwijl de zoon/dochter zich onder (zware) druk voelt staan. Bij het bespreken van partnerkeuze en communicatie tussen ouders en kinderen kunnen de volgende *Geweld is niet gewoon* thema's worden besproken: eerge relateerd geweld en discriminatie van homoseksuelen.

Samenwonen met elkaar op een opvangcentrum

Groep: asielzoekers in een asielzoekerscentrum

Thema's: seksuele intimidatie, gedwongen prostitutie, huiselijk geweld

In de opvang wonen mensen met allerlei achtergronden bij elkaar, ieder met eigen problematiek en onzeker toekomstbeeld. Dit kan leiden tot gespannen situaties onderling, in de buurt van het opvangcentra, maar ook tot extra kwetsbaarheid van asielzoekers voor bijvoorbeeld gedwongen prostitutie. Tijdens een bijeenkomst over 'veiligheid in de opvang' kan gesproken worden over *Geweld is niet gewoon* thema's: seksuele intimidatie, gedwongen prostitutie en huiselijk geweld.

STAP 6 DOELGROEP VOORLICHTINGEN WERVEN**De werving**

U kan de doelgroep zowel mondeling als schriftelijk (en indien nodig in eigen taal) informeren over de bijeenkomst. Vaak werkt een mondelinge aankondiging beter (kan ook telefonisch), vooral wanneer dit in een persoonlijk gesprek gebeurt. Dan kunnen eventuele vragen van deelnemers beantwoord worden, waardoor zij eerder geneigd zijn om de bijeenkomst bij te wonen.

In andere gevallen is het juist beter om de bijeenkomst wel schriftelijk aan te kondigen. Dit schept duidelijkheid en men kan rustig nalezen waarover het gaat. Wat de beste strategie is hangt van de groep af.

De werving kan verlopen via bestaande netwerken (van bijvoorbeeld uw organisatie). Er kan ook sprake zijn van open werving. Dit kan door middel van gerichte persoonlijke werving onder sleutelfiguren en vluchtelingen met een groot netwerk, via bestaande organisaties of bijvoorbeeld een moskee of school.

Een van de voorlichters organiseerde een voorlichting voor moeders van kinderen op een Islamitische school. De moeders werden uitgenodigd om een ochtend, nadat ze hun kinderen naar school hadden gebracht, bij het nabijgelegen maatschappelijk werk te komen ontbijten en een voorlichtingsbijeenkomst bij te wonen. Er was 'open werving', maar de opkomst was hoog.

Aankondiging

Een expliciete aankondiging dat de bijeenkomst over geweld gaat, kan afschrikken. Dit kan worden ondervangen door het thema in te bedden in bijvoorbeeld opvoeding, migratie en relatie; samenwonen met elkaar op een opvangcentrum of gezondheidsvoorlichting over spanningen (zie ook bovenstaand kader: 'kies een overkoepelend thema'). Dit is uiteraard sterk afhankelijk van de groep die u wilt bereiken.

Tips:

- Geef van tevoren aan dat het de bedoeling is dat een genodigde de hele sessie bijwoont, dus zowel aanwezig is bij het bekijken van de scènes als bij de daaropvolgende discussie.
- Houd bij het vaststellen van een datum en tijdstip rekening met religieuze en culturele feestdagen en met de dagelijkse taken van deelnemers, zoals het van school halen van de kinderen.
- Benadruk dat alles wat gezegd wordt niet naar buiten komt (en ook niet doorgegeven wordt aan de IND of politie).

Een gemengde groep of juist niet?

Een gemengde groep, op basis van etnische achtergrond, sekse; leeftijd, of taalniveau heeft voor- en nadelen. Er is geen pasklaar antwoord op deze vraag. Bekijk het per groep. Hier volgen een aantal overwegingen:

- In bijeenkomsten is het van belang om naar de overeenkomsten onder de deelnemers te zoeken. Eenzelfde achtergrond kan een voordeel zijn.
- Een gezamenlijke bijeenkomst voor mannen en vrouwen is niet altijd wenselijk. Gezamenlijk in gesprek gaan over taboethema's kan weerstand oproepen. Als u het idee heeft dat dit voor uw doelgroep geldt, kunt u besluiten om eerst apart met mannen en vrouwen een gesprek te voeren en daarna pas gezamenlijk.
- Voor jongeren kan juist het opzetten van een bijeenkomst met een gezamenlijke taal (het Nederlands) een meerwaarde hebben. Veel vluchtelingjongeren hebben hun socialisatie in Nederland meegemaakt en hebben op school soms al gediscussieerd over taboethema's en seksualiteit.
- Een gemengde groep qua leeftijd kan voordelen hebben. Waar een kloof bestaat tussen generaties kan een gezamenlijke discussie de communicatie tussen de generaties juist stimuleren. Omdat tussen jong en oud communicatie niet altijd direct kan plaatsvinden, kan ook hier ervoor worden gekozen de groep eerst te splitsen en daarna pas samen te voegen. Zo wordt aan iedereen voldoende ruimte gegeven.
- Een gemengde groep met verschillende taalachtergrond en taalniveau kan een belemmerende factor zijn voor de discussie.

STAP 7 DE VOORLICHTING(EN) PLANNEN EN ORGANISEREN

De locatie

De ruimte waar de voorlichting plaatsvindt is van belang voor de opkomst van de bijeenkomst. Bevorderende factoren zijn: een locatie die bekend is voor de deelnemers en die in de buurt is. Handig is om een ruimte te kiezen die niet alleen geschikt is om de film(s) te vertonen, maar ook voor nabespreking in een kring.

Praktische zaken

Het werkt prettig wanneer alles klaar staat:

- De tv of laptop/pc met beamer en een projectiescherm/muur.
- Denk ook aan een eventuele internetverbinding
- De opstelling van de tafels en stoelen.
- Flap-overs en stiften
- Koffie en thee (en/of fris)
- Eventueel een kleine snack
- Een hapje of maaltijd na afloop van de bijeenkomst.

Tips:

- De apparatuur met de film van tevoren uittesten.
- Het programma op flap zetten (indien mogelijk qua taal).

Daarnaast moet u als voorlichter zelf materiaal meenemen:

- De dvd met de films (of regel toegang tot internet, of maak een lokale kopie op uw usb of laptop)
- Het programma
- Een powerpointpresentatie (eventueel)

Tip:

- Bedenk van tevoren of het inzetten van tolken noodzakelijk is. Zo ja, laat de tolk zich voorstellen en zeggen dat zij/hij geheimhoudingsplicht heeft.

STAP 8 DE VOORLICHTINGEN UITVOEREN

Voer de voorlichting uit. Hiervoor kan de voorbeeldopzet uit dit handboek worden gebruikt (2.3) of een eigen opzet.

STAP 9 EVALUEREN

De voorlichter kan de bijeenkomst evalueren aan de hand van een aandachtspuntenlijst, zie Bijlage 2. Ook tijdens een eventuele nabespreking met de opdrachtgever kan deze lijst gebruikt worden.

2.3 Voorbeeldopzet voorlichtingsbijeenkomst

De voorbereiding

1. De film bekijken en deze handleiding goed doorlezen.

Handig is om alle filmpjes eerst zelf goed te bekijken en de bijbehorende informatie uit de handleiding te lezen. Selecteer van tevoren een aantal vragen voor de start van de discussie. Elke scène kan op ieder moment worden stilgezet om met de groep te bespreken wat de opties voor de afloop kunnen zijn. Het verdient aanbeveling om in ieder geval het filmpje stil te zetten ná de scène en vóór de animatie. De animatie biedt handvatten voor het bespreken van wet- en regelgeving; het geacteerde deel is goed in te zetten voor discussie. Het tonen van het gehele filmpje (scène en animatie) kan ook, maar het informatieve gedeelte van de animatie kan dan afbreuk doen aan de discussie.

Tips:

- Toon telkens één scène en animatie. Bespreek het thema aan de hand van de handvatten in de handleiding (zie hoofdstuk 3). Toon en bespreek eventueel daarna nog andere filmpjes, afhankelijk van de thema's die u of de groep wilt behandelen.
- Bekijk de filmpjes van tevoren en kies wanneer de scène stil te zetten voor de discussie.
- Toon filmpje zes, over hulpmogelijkheden, na het bespreken van een inhoudelijk thema. Bijvoorbeeld in een bijeenkomst over gedwongen prostitutie kan het filmpje over prostitutie gecombineerd worden met filmpje zes. Bij die laatste kunt u informatie geven over hulpmogelijkheden. Deze staan bij elk thema opgenomen in deze handleiding.
- Voer, indien mogelijk, met twee personen de voorlichting uit, afhankelijk van grootte van de groep en doel van de bijeenkomst. Indien er meerdere voorlichters zijn, is het van belang vooraf de taakverdeling tijdens de discussiebijeenkomst te bespreken. Bijvoorbeeld de één doet de informatieoverdracht en de ander leidt de discussie.
- Maak een programma met een tijdsplanning: hoe meer filmfragmenten hoe minder tijd voor de nabespreking. Laat planning wijken voor flexibiliteit als de groep iets anders vraagt.

2. Wie zijn de deelnemers?

Probeer vooraf een beeld te krijgen van de deelnemers. Hoeveel mensen komen er en wat is hun achtergrond qua sekse, leeftijd, etniciteit, opleiding en voertaal? Hebben de deelnemers in hun herkomstland of tijdens de vlucht ervaringen gehad met gendergerelateerd geweld? Zijn er andere specifieke punten om op te letten?

Bij cultureel heterogeen samengestelde groepen is het raadzaam rekening te houden met verschillen in achtergronden van deelnemers. Die kunnen van invloed zijn op de effectiviteit van informatieoverdracht. Als een groep bestaat uit vrouwen en mannen, kan het opnemen van informatie belemmerd worden door het gevoel van schaamte. Verschillen in leeftijd en opleiding kunnen ertoe leiden dat sommige deelnemers hun interesse verliezen en afhaken. Het kan ook andersom werken: de mondige deelnemers zijn steeds aan het woord, waardoor anderen hun mond niet durven te openen. Taalverschillen kunnen het inzetten van een tolk noodzakelijk maken waardoor de discussie naar aanleiding van de film veel tijd gaat kosten. Deelnemers die ervaringen met geweld hebben gehad kunnen geëmotioneerd raken. Benoem en betrek andere deelnemers om stil te staan en niet te oordelen. Iedereen kan geweldservaringen hebben; ook in Nederland komen verschillende soorten van geweld voor.

3. Veiligheid in de groep

Veiligheid in de groep is belangrijk. De veiligheid heeft te maken met de sfeer, de grootte en de samenstelling van de groep. Het is essentieel dat mensen zich gerespecteerd voelen en vrij zijn om te zeggen wat zij van gendergerelateerd geweld vinden, zonder dat daarop persoonlijke aanvallen volgen. Veiligheid vergroot de bereidheid om de informatie over de regelgeving op te nemen en daarnaar te handelen. Mensen hoeven geen persoonlijke ervaringen te vertellen. Mocht een enkeling dit wel doen, is het goed om hier ruimte voor te maken maar niet teveel, ook ter bescherming van de persoon in kwestie. In een persoonlijk gesprek, bijvoorbeeld in de pauze of na afloop, kan meer gerichte informatie worden verstrekt (over bijvoorbeeld verwijsmogelijkheden).

Tips:

- Denk van tevoren na over de groepssamenstelling. Is het verstandig deelnemers uit verschillende etnische en taalgroepen samen uit te nodigen? (Let op politieke gevoeligheden als etniciteit juist de reden van de vlucht is!)
- Houd rekening met de tijd die tolken kost.
- Vertel de deelnemers dat praten over gendergerelateerd geweld betekent dat verschillende opvattingen aan bod kunnen komen.
- Houd rekening met negatieve ervaringen van sommige deelnemers met het vertellen van hun mening in het openbaar. Gebruik bij voorkeur motiverende gesprekstechnieken, zoals erkennen, op gemak stellen en aanmoedigen.
- Ontwikkel van tevoren strategieën om zwijgzame deelnemers te betrekken. Zorg dat in gemengde groepen vrouwen voldoende ruimte krijgen, omdat mannen eerder geneigd zijn het woord te nemen. Geef aan dat praten niet verplicht is.

De opzet van de bijeenkomst

Een gemiddelde bijeenkomst duurt circa 1,5 tot 2 uur. De opzet kan er als volgt uitzien:

- Welkom (5 min)
- Kennismaking (15 min)
- Vertonen van een van de films en eerste reactie (10 min)
- Optioneel: pauze (max 15 min)
- Gesprek over de inhoud (30 min – 1 uur)
- Afronding van de bijeenkomst (10 min)
- Optioneel: afsluiting met een hapje of maaltijd

Welkom (max. vijf minuten)

In het kort iets vertellen over uzelf, het programma, doel van de voorlichting en de verwachtingen.

Afspraken maken met de groep over veiligheid, bijvoorbeeld:

- alles wat we hier bespreken gebeurt in vertrouwen, informatie over deelnemers wordt niet met anderen besproken.
- ieder bepaalt zelf wat hij/zelf wil vertellen, niemand wordt gedwongen; je stelt geen vragen waar je zelf geen antwoord op durft te geven.
- respecteer je eigen en elkaars grenzen.
- luister naar elkaar, laat elkaar uitpraten, ook al ben je het niet eens met elkaar.

Deze afspraken meteen op een flap zetten, eventueel met een paar symbolen als het een gemengde taalgroep is.

Korte kennismaking (maximaal vijftien minuten)

In een rondje vertellen de deelnemers hun namen en iets over zichzelf: waar zij vandaan komen, hoe lang zij in Nederland zijn of ze kinderen hebben, etc. Deze kennismaking hoeft niet lang te duren, per persoon maximaal twee minuten. Flexibiliteit en informele omgangsvormen verdienen de voorkeur, want het is een belangrijk onderdeel om veiligheid in de groep te creëren. Elke deelnemer verdient een positieve feedback. Daardoor ontstaat een vertrouwde sfeer. Doel van deze kennismaking is om deelnemers gewend te laten raken aan elkaar en aan het praten in de groep.

Effectief zijn ook kennismakingsspellen, bijvoorbeeld in de vorm van De Lijn: wie is het verst hiervandaan versus het dichtste bij geboren? En/of: Ga op alfabetische volgorde staan op basis van voornaam, maak een rij op basis van leeftijd, etc. Daarna ieder langs gaan, of de volgorde van de Lijn klopt en om iedereen iets te laten vertellen. Dit maakt de sfeer meteen ongedwongen.

Vertonen film (scène) en eerste reactie (10 min)

Het is aanbevelingswaardig om de scene kort in te leiden en eventueel een of twee verdiepende vragen aan de deelnemers te geven zodat zij de scène gericht kunnen bekijken.

Bij vertoning van de scène is het handig een plek in de zaal te zoeken van waar de reacties van de deelnemers goed te zien zijn om de emoties te observeren en eventueel notities maken. Dit kan voor het starten van de discussie nuttig zijn.

Advies is om de film per scène te tonen en vervolgens de scène te bespreken. Daarbij is er de keuze om tijdens een bijeenkomst één of meerdere scènes te vertonen. Dit is afhankelijk van het doel en van de wensen van de groep.

Het is aan te bevelen om na het geacteerde deel even ruimte te nemen voor discussie. Hierna kan het animatiedeel worden getoond en de wet- en regelgeving worden uitgelegd.

Bij de presentatie per scène kunnen alle stappen worden doorlopen die beschreven zijn in hoofdstuk 3 (bespreking scènes, diverse hulpmogelijkheden, informatie over rechten en wetgeving, en telefoonnummers en websites).

Na vertoning kunnen deelnemers de eerste reacties geven en de eerste gevoelens en emoties worden geuit. Het doel hiervan is om de weg vrij te maken voor meer inhoudelijke en rationele nabespreking en informatieoverdracht. Emoties en meningen liefst van elkaar scheiden.

Tip:

Rechtstreekse vragen naar persoonlijke ervaringen kunnen afschrikken. Daarom verdient het aanbeveling om te vragen naar bekendheid met ervaringen van anderen. Kent u iemand die dit heeft meegemaakt? Heeft u wel eens iets dergelijks gezien, in uw omgeving, op straat, in het AZC?

Mogelijke vragen over de scène (het geacteerde deel):

- Wat heeft u gezien? Wat gebeurde er volgens u?
- Wat vindt u van wat u zag? Van het gedrag of houding van de man/vrouw/kind/ et cetera?
- Herkent u deze situatie? Kunt u daar iets over vertellen?
- Wat doet u/of zou u doen als u dit zag gebeuren?
- Heeft u iets gezien of gehoord waarmee u het (on)eens bent? Zo ja wat?

- Waarom bent u het (on)eens?

Mogelijke vragen over de animatie:

- Weet u wat de regels zijn in Nederland als er geweld gebruikt wordt?
- Weet u welke rechten slachtoffers hebben?

Vervolgens kan filmpje zes (*Ken uw recht – Zoek hulp*) worden getoond om verder door te gaan op de hulpmogelijkheden.

Mogelijke vragen:

- Weet u welke hulpmogelijkheden er zijn?
- Kent u iemand die daarvan gebruik heeft gemaakt?

Tip:

- Zorg voor papieren tissues en glazen water. Het kan gebeuren dat de film de deelnemers emotioneel raakt.
- Besteed aandacht aan bezwaren van deelnemers en probeer erachter te komen wat hij/zij wil zeggen. Blijft hij/zij anderen en het groepsproces verstoren dan is het goed te vragen om te vertrekken. In het geval van twee voorlichters, kan de een even kort met deze persoon buiten de groepsruimte praten.

Eventueel: Pauze (max. vijftien minuten)

Koffie en thee staan klaar.

Gesprek over de inhoud (30 min – 1 uur)

Als de eerste reacties en eventuele emoties enigszins geluwd zijn, kan de discussie of het groepsgepraak starten. Zie hiervoor de suggesties in de volgende hoofdstukken. Het is van belang dat zoveel mogelijk deelnemers een bijdrage kunnen leveren. Het gaat erom dat iedereen met respect naar elkaar luistert en dat iedere mening telt, ook al is men het niet met elkaar eens.

Met behulp van informatie uit deze handleiding is het mogelijk om zelf toelichting te geven over de wetgeving en hulpmogelijkheden. Het is van belang altijd goed te checken of deze informatie voor iedereen duidelijk is. Bij de belangrijkste informatie kunnen voorbeelden heel bruikbaar zijn. Bijvoorbeeld een man voelde dat hij erg vaak boos was en de neiging had om zijn kinderen te slaan, maar eigenlijk wilde hij dit niet. Hij praatte erover met de huisarts en die gaf hem een paar tips zoals een blokje om, sporten, hardlopen. Of een vrouw voelde zich niet veilig in haar huis, omdat haar ex-man vaak aan de deur kwam. Zij ging naar de politie en de wijkagent kwam vaker bij haar in de straat controleren en sprak de man aan.

Tips:

- Laat de reacties tussen deelnemers niet te persoonlijk worden. Zorg ervoor dat de discussie op gang blijft door deelnemers met een andere mening uit te nodigen, door een andere vraag te stellen, of een stelling te poneren.
- Houd rekening houden met de verschillende communicatiepatronen van de deelnemers. Bijvoorbeeld: moedig sommigen aan om te spreken en rem de veelpratere af.
Schrijf op een flap-over of een schoolbord in steekwoorden de reacties van de deelnemers op. Dit is alleen zinvol als iedereen in de groep dezelfde taal spreekt of begrijpt.

- Benadruk dat gendergerelateerd geweld niet cultuurgebonden is, maar een probleem is dat over de hele wereld voorkomt.
- Voor een veilige en constructieve sfeer: sluit aan bij de belevingswereld van de deelnemers, luister actief en toon interesse, stel geen suggestieve vragen, geef positieve feedback, stel je eigen oordeel uit en moedig de deelnemers aan hetzelfde te doen.

Vervolg programma

Eén of meerdere filmpjes/scènes/animaties afhankelijk van de beschikbare tijd, de tijd die de discussie neemt en de wensen en behoeften van de doelgroep. Zelfde werkwijze als hiervoor beschreven.

Afronding van de bijeenkomst (maximaal tien minuten)

'We hebben die en die scènes gezien ....., we hebben er met elkaar over gesproken en daar kwamen deze opvallende meningen naar voren: ....., en ik heb u de volgende informatie gegeven.....'.

Inventarisatie van de wensen van de deelnemers met betrekking tot het onderwerp. Hierbij is het van belang nogmaals te verwijzen naar de besproken hulpmogelijkheden (zie hiervoor de hoofdstukken 3 t/m 8) en de bijbehorende folder uit te delen.

Mogelijke adviezen ter afsluiting:

1. Praat regelmatig met elkaar over deze thema's, niet alleen als u iets is overkomen.
2. Geef aan dat mensen die slachtoffer worden zich niet hoeven te schamen.
3. Slachtoffers, maar ook plegers, kunnen hulp vragen. U kunt ook hulp vragen voor een ander die in nood zit.
4. Signaleer wanneer anderen hulp nodig hebben.

Tip:

- Houd een kort rondje waarin iedere deelnemer benoemt wat hij/zij geleerd heeft en waarover hij/zij gaat nadenken of iets mee gaat doen.

Optioneel: afsluiting met een hapje of maaltijd

De voorlichters geven als tip iemand uit de gemeenschap te vragen een maaltijd te verzorgen (tegen vergoeding) die na afloop van de voorlichting met elkaar genuttigd kan worden. Zo is er ruimte om na te praten en ook op andere gedachten te geraken alvorens naar huis te gaan.

2.4 Benodigde competenties van de voorlichter

Voorlichters hebben niet een bepaalde beroepsopleiding nodig. Wel vereist het geven van voorlichting aan de doelgroep specifieke competenties:

Kennis

- Kennis over de doelgroep(en): asielzoekers/vluchtelingen/ongedocumenteerden
- Kennis over gendergerelateerd geweld
- Kennis van de sociale kaart in betreffende regio

Vaardigheden

- Ervaring in het geven van voorlichting
- Ervaring met het organiseren en verzorgen van voorlichtingen
- Goed in 'verbinden': zowel een goede communicatie met de reguliere instanties onderhouden, als met vluchtelingenorganisaties van hun eigen gemeenschap.
- Inspelen op onverwachte gebeurtenissen in de groep

Houding

- Enthousiast, proactief, en communicatief sterk
- Oog voor de gevoeligheden rondom gendergerelateerd geweld en de doelgroep
- Beschikt over inlevingsvermogen
- Tot slot: Bij het organiseren en leiden van een bijeenkomst waarop thema's rondom gendergerelateerd geweld besproken worden, is het van belang dat de voorlichter zelf bewust is van wat deze thema's met hem/haar doen. Dit om ervoor te zorgen dat eigen kaders en herinneringen tijdens de bijeenkomst geen parten spelen. Op deze manier kunnen de voorlichters open het gesprek aangaan.

Verder kan het hebben van een eigen netwerk onder de doelgroep een voordeel zijn

Training

Pharos en Movisie bieden de training *Geweld is niet gewoon* op maat aan. Kijk voor meer informatie op de website van Pharos (www.pharos.nl) of Movisie (www.movisie.nl). Wij raden voorlichters aan eerst de training te volgen alvorens met de methode aan de slag te gaan.

2.5 Kosten

Bij het organiseren van een voorlichtingsbijeenkomst moet u rekening houden met een aantal kosten:

- Huur locatie
- Vergoeding voorlichter
- Koffie/thee
- Hapjes/maaltijd

Verder zijn er materiaalkosten:

- De DVD kost €7,50 en kan worden besteld bij Pharos (www.pharos.nl). De films zijn echter kosteloos op internet te bekijken:
<http://www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/projectenoverzicht/1/geweld-is-niet-gewoon-gendergerelateerd-geweld>
- De handleiding is gratis te downloaden van de website van Pharos en Movisie

Training:

De training *Geweld is niet gewoon* wordt op maat aangeboden. Neem contact op met Pharos (training@pharos.nl) of Movisie voor de kosten.

3 De films en animaties

3.1 FILM 1 Seksuele intimidatie

De scène en animatie

Omschrijving scène:

Locatie: Openbare ruimte

Personages: twee jongens
een jonge vrouw

Twee jongens hangen rond bij een fietsenrek. Een jonge vrouw komt eraan en wil haar fiets van het slot halen. De jongens bekijken haar van top tot teen en vertonen intimiderend gedrag (fluiten naar haar en houden haar fiets vast). De vrouw probeert de jongens en hun opmerkingen te negeren. Zij wordt zenuwachtig en bang van het intimiderende gedrag. Als ze haar slot van haar fiets heeft, loopt ze snel weg.

Omschrijving animatie:

Dezelfde scène met de fietsen komt aan bod. Bij het fluiten en opmerkingen maken verschijnt een rood kruis. Vervolgens komen een reeks animaties over seksuele intimidatie op de werkvloer. Ook dat eindigt in een rood kruis.

TIP: Toon eerst de scène en zet de vertoning dan stil.

TIP: Toon na de scène en de animatie, scène zes (Ken uw recht – zoek hulp). Aan de hand van deze scène kunt u nog dieper ingaan op hulpmogelijkheden.

Suggesties en informatie voor nabespreking

Mogelijke discussievragen bij scène:

- Waar gaat deze scène over?
- Wat doen de jongens?
- Wat doet het meisje?
- Wat kan het meisje doen?
- Herkent u de situatie in de scène?
- Bedenk een soortgelijke situatie in een andere omgeving. Stel zij is een asielzoekster en de twee mannen werken bij het opvangcentrum waar zij gehuisvest is. Wat kan zij doen?

Animatie en wet- en regelgeving:

Mogelijke vragen:

- Weet u wat de regels zijn in Nederland/bij het COA als er geweld gebruikt wordt?
- Weet u welke rechten slachtoffers hebben?
- Weet u welke hulpmogelijkheden er zijn?
- Kent u iemand die daarvan gebruik heeft gemaakt?

Voor de vragen en informatie over hulpmogelijkheden is het handig om scène zes (*Ken uw recht – zoek hulp*) te tonen.

Ter uitleg kunt u aangeven dat min of meer uitdagende, schaarse (of blote) kleding in Nederland door veel meisjes en vrouwen gedragen wordt. Dit mag echter nooit gezien worden als een uitnodiging of aanmoediging tot seksuele intimidatie. Ook niet als zij alleen over straat lopen, of in het donker fietsen. Mannen horen hun handen thuis te houden en vrouwen respectvol te bejegenen.

De volgende paragrafen bieden achtergrondinformatie om de discussie te voeren en nodige informatie te bieden. Voor een uitgebreid overzicht en informatie over hulpmogelijkheden, zie hoofdstuk 8.

Informatie voor de doelgroep

Maakt een groep of individu seksueel getinte opmerkingen? Of vertoont iemand gedrag naar een persoon en vindt hij of zij dat vijandig, vernederend of intimiderend? Dan spreken we van seksuele intimidatie. Dat neemt verschillende vormen aan: “met de ogen uitkleden”, intieme vragen stellen over het privéleven, voorstellen om seks te hebben, billen of borsten aanraken, of een vorm van chantage.

Seksuele intimidatie kan in vele situaties voorkomen. Op straat, in de winkel, op asielzoekerscentra. Er zijn verschillende gevolgen van seksuele intimidatie. Het kan mensen belemmeren in hun bewegingsvrijheid zodat ze niet meer op straat durven lopen, naar school durven gaan, of besluiten om ontslag te nemen op het werk.

Ook seksuele chantage is een vorm van intimidatie. Dit kan bijvoorbeeld plaatsvinden via internet, chatrooms en MSN. Voor de webcam kunnen mensen geneigd zijn om verder te gaan dan tijdens persoonlijk contact. Bijvoorbeeld: zich uitkleden, sexy poses aannemen, masturberen. De persoon aan de andere kant krijgt zo beeldmateriaal voor chantage: “Ik toon dit aan je vader, als je niet met mij naar bed gaat”. Verplicht moeten kijken naar seks en porno is ook een vorm van seksuele intimidatie.

Taboe: Hoeveel vrouwen (en mannen) slachtoffer worden van seksuele intimidatie is niet bekend. Slachtoffers denken vaak dat er niets aan te doen is of dat naar de politie of andere hulpinstantie gaan een negatieve invloed heeft op hun asielprocedure of verblijfsstatus. Voor milde vormen van seksuele intimidatie is het echter goed om met anderen hierover te spreken en advies te vragen over hoe met bepaalde situaties om te gaan. Seksuele intimidatie dat zich uit in geweld is strafbaar en mensen die in gevaar verkeren, kunnen bescherming krijgen. Dit heeft geen negatieve invloed op de asielprocedure of verblijfsstatus.

Tips en hulpmogelijkheden voor slachtoffers:

- Geef duidelijk aan wat u wel en wat u niet wilt. Praat erover met iemand die u vertrouwt, bijvoorbeeld vrienden, familie of burens, uw huisarts of een vertrouwenspersoon.
- Ga naar de huisarts voor advies. Of naar de politie; de politie is er om u te beschermen.
- Als u in een opvangcentrum verblijft, praat dan met uw contactpersoon. U kunt ook naar een vertrouwenspersoon vragen.
- Ook op uw werk of school zijn vertrouwenspersonen. Zij helpen om hulp te zoeken.

Telefoonnummers en websites

- Meer weten over seksuele intimidatie? www.platformseksueleintimidatie.nl of www.cgb.nl of www.seksueelgeweld.info.
- Bij seksuele intimidatie op het werk kunt u bellen met het juridische spreekuur van de Commissie Gelijke Behandeling: 030 888 38 88 (ma-vr 14.00 – 16.00 uur).

- Voor professionals: zie ook www.movisie.nl voor weerbaarheidtrainingen in asielzoekerscentra.

Wet- en regelgeving

Seksuele intimidatie is seksueel getinte aandacht of toenadering die als ongewenst wordt ervaren. Deze kan verbaal, non-verbaal of fysiek zijn. Het kan bij intimidatie gaan om strafbare vormen van seksueel geweld, zoals aanranding, of om het plegen van ontucht met misbruik van gezag. Het kan ook gaan om niet-strafbare 'lichtere' vormen zoals het maken van een seksueel getinte opmerking.

Seksuele intimidatie is opgenomen in de Arbeidsomstandighedenwet. Werkgevers zijn op grond van de Arbo-wet, verplicht om beleid tegen seksuele intimidatie, agressie en geweld te voeren. Meer informatie kunt u vinden op de website www.seksueelgeweld.info.

3.2 FILM 2 Gedwongen prostitutie

De scène en animatie

Omschrijving scène:

Locatie: Huiskamer

Personages : Jonge vrouw – Marian
Jonge man – Pierre
Vriend - Paul

Marian en Pierre kijken samen televisie op de bank. Erachter staat een foto van hen beiden. Marian ligt met haar hoofd op de schoot van Pierre. Marian geniet, Pierre is wat afgeleid en kijkt op zijn horloge terwijl hij Marian van zijn schoot manoeuvreert. Haar gezicht verandert van ontspannen naar gespannen. Hij gebaart dat 'het tijd is'. Zij kijkt smekend "Aah, toe nou, niet vanavond." Pierre maakt een troostend gebaar en stuurt haar weg (de slaapkamer in om zich om te kleden). Pierre ruimt de huiskamer op en haalt hun foto van de kast. Marian komt terug, opgemaakt en in een sexy jurk. Pierre inspecteert haar en bekijkt goedkeurend het resultaat. Dan wordt er geklopt. Pierre doet de deur open. Paul komt binnen, kijkt naar Marian en geeft Pierre geld. Pierre neemt afscheid van Paul en Marian en verlaat het huis.

Omschrijving animatie:

Dezelfde scène komt terug in animatievorm. Het eindigt met een duidelijk rood kruis. het rode kruis staat op het bed, maar had net zo goed op de geldtransactie kunnen staan.

TIP: Toon eerst de scène en zet de vertoning dan stil.

TIP: Toon na de scène en de animatie, scène zes (Ken uw recht – zoek hulp). Aan de hand van deze scène kunt u nog dieper ingaan op hulpmogelijkheden.

Suggesties en informatie voor nabespreking

Mogelijke discussievragen bij scène:

- Waar gaat deze scène over?
- Wat doet Pierre?
- Is hij lief voor Marian?
- Wat doet Marian?
- Vindt ze het leuk om vanavond een sexy jurk aan te trekken?
- Wat denkt u wat er in het huis gaat gebeuren?
- Vindt Marian het goed om alleen met Paul te blijven?
- Herkennen jullie deze situatie?
- Wat zou deze vrouw kunnen doen om uit deze situatie te komen?
- Mag iemand dit doen?
- Waarom wel/niet?
- Stel, de persoon die gedwongen wordt zich te prostitueren is een kind/minderjarige (tot 18 jaar) of een man.
  - Herkennen jullie deze situatie?
  - Mag iemand dit doen?

Animatie en wet- en regelgeving:

Mogelijke vragen:

- Weet u wat de regels zijn in Nederland/bij het COA als er geweld gebruikt wordt?
- Weet u welke rechten slachtoffers hebben?
- Weet u welke hulpmogelijkheden er zijn?
- Kent u iemand die daarvan gebruik heeft gemaakt?

Voor de vragen en informatie over hulpmogelijkheden is het handig om scène zes (*Ken uw recht – zoek hulp*) te tonen.

De volgende paragrafen bieden achtergrondinformatie om de discussie te voeren en de nodige informatie te bieden. Voor uitgebreid overzicht en informatie over hulpmogelijkheden, zie hoofdstuk 8.

Informatie voor de doelgroep

Het thema is gedwongen prostitutie. Echter aan de hand van het filmpje kan ook gesproken worden over het bredere begrip seksuele uitbuiting. Onder gedwongen prostitutie/seksuele uitbuiting wordt verstaan het verplicht verlenen van seksuele diensten in ruil voor geld, hulp of goederen. Het is een fundamentele schending van de rechten van de mens. Mensen die slachtoffer worden van gedwongen prostitutie/seksuele uitbuiting worden behandeld als een seksueel en een commercieel object.

Mensen komen soms uit een moeilijke en traumatische situatie of bevinden zich er nog steeds in. Dan bestaat er een groter risico op misbruik zoals gedwongen prostitutie in ruil voor hulp, geld, eten of nodige documenten. Mensensmokkel is een voorbeeld hiervan. Dit gebeurt bijvoorbeeld als mensen op eigen kracht niet hun land kunnen ontvluchten. Zij doen dan een beroep op een agentschap of tussenpersoon om hun reis naar Nederland te organiseren. Het agentschap of de tussenpersoon regelt doorgaans niet alleen het transport, maar ook de nodige documenten om grenzen te kunnen oversteken. De asielzoeker is kwetsbaar en afhankelijk en smokkelaars profiteren van die situatie. Die mensenhandelaars stellen meestal op een informele manier een afbetalingsplan op. Men houdt dure documenten soms achter bij aankomst of neemt ze in beslag. Daarnaast zijn er vaak extra kosten die mensen terug moeten betalen. Pas daarna mag men zich vrij bewegen. Het gaat om grote sommen geld en om die te kunnen betalen, werken veel mensen zwart. Dat gebeurt dan in prostitutiehuizen, massagesalons of in restaurants. Of in de tuinbouw, fruitteelt, bouwsector, of als dienstmeid. Vaak voor een erbarmelijk loon en onder slechte werkomstandigheden.

Vrouwen jonger dan 18 jaar kunnen in de jeugdprostitutie belanden. Dit kan bijvoorbeeld door tussenkomst van een loverboy: een pooier die meisjes via verleidingstechnieken inpalmt en hen op den duur in de prostitutie gaat uitbuiten. De scène in het filmpje toont deze situatie.

Tips en hulpmogelijkheden

- Slachtoffers van gedwongen prostitutie kunnen naar de politie gaan. Het is de taak van de politie om het slachtoffer te beschermen.
- Ook mensen die weten dat iemand wordt gedwongen tot prostitutie kunnen de politie informeren.
- Mensen zonder geldige verblijfsvergunning die slachtoffer zijn van gedwongen prostitutie/mensenhandel krijgen in Nederland bescherming.

Telefoonnummers en websites

Kijk voor meer informatie op:

- Over prostitutie: www.prostitutie.nl
- Over jeugdprostitutie: www.jeugdprostitutie.nu
- Over loverboys: www.bewareofloverboys.nl

Websites en telefoonnummers voor hulp:

- Slachtoffers van gedwongen prostitutie/mensenhandel: Bel Comensha 033 448 11 86, www.comensha.nl
- Voor hulp en opvang kan ook worden gebeld naar Fier Fryslân: 0900 567 56 78, www.fierfryslan.nl

Wet- en regelgeving (animatie)

In Nederland is prostitutie niet strafbaar als de prostituee boven de 18 jaar is, én afkomstig uit een land uit de Europese Unie of een verblijfsvergunning heeft. Iedere prostituee moet in het bezit zijn van een werkvergunning.

Iemand dwingen tot prostitutie is altijd verboden en strafbaar. Vrouwen, kinderen én mannen kunnen slachtoffer worden van gedwongen prostitutie.

Gedwongen prostitutie is bijvoorbeeld mensenhandel. Menschenhandel wordt gedefinieerd als het uit winstbejag misbruik maken van en uitbuiten van mensen als een vorm van moderne slavernij, waarbij sprake is van fundamentele schending van de mensenrechten (Wetboek van Strafrecht, art. 273a).

Om mensenhandel tegen te gaan heeft de Nederlandse regering wetswijzigingen geïnitieerd rondom de registratie van de prostitutie in de gemeentes. Volgens de voorgestelde wetswijziging komt er voor alle soorten seksbedrijven (bordelen, clubs, escortbedrijven, bioscopen, massagesalons) een vergunningplicht. Voor zelfstandig werkende prostituees komt er een registratieplicht. Daarnaast worden klanten die gebruik maken van illegale prostitutie strafbaar.

Jeugdprostitutie

Er wordt over jeugdprostitutie gesproken als de prostituee (v/m) jonger is dan 18 jaar. Prostitutie onder 18 jaar is strafbaar. Dit geldt zowel voor exploitanten, als voor klanten die gebruik maken van minderjarige prostituees.

Geen wettige verblijfsvergunning?

Voor slachtoffers van mensenhandel kan het feit dat ze geen verblijfsstatus hebben, reden zijn om geen hulp te zoeken. Voor deze gevallen is de B9 regeling van belang.

Met de term B9 regeling wordt geduid op hoofdstuk B9 uit de Vreemdelingencirculaire, bedoeld voor slachtoffers en getuigenaangevers van mensenhandel. Het doel ervan is slachtoffers van mensenhandel in staat te stellen aangifte te doen en zo de dreiging van onmiddellijke uitzetting weg te nemen

In het kort behelst de B9-regeling het recht op bedenktijd of een reflectieperiode van drie maanden waarin het slachtoffer in alle rust kan besluiten al dan niet aangifte te doen. De verwijdering uit Nederland wordt gedurende deze periode opgeschort. Het recht op aangifte is gekoppeld aan het recht op een tijdelijke verblijfsstatus (gedurende en ten behoeve van de strafrechtelijke procedure), het recht op opvang en het recht op (medische) zorg. Deze voorzieningen vloeien voort uit het recht op verblijf en hebben als doel slachtoffers niet alleen juridisch maar ook feitelijk in staat te stellen in Nederland te verblijven.

3.3 FILM 3 Huiselijk geweld

De scène en animatie

Omschrijving scène:

Locatie: Huiskamer

Personages: Man - Jean
Vrouw - Anna
Zoontje- Tom

In de huiskamer is Anna bezig met de huishouding. Tom speelt met een auto, Jean zoekt zijn portemonnee en raakt al snel geagiteerd. De spanning loopt op. Anna kijkt angstig naar Jean, schrikt van zijn bewegingen. Tom speelt steeds stiller. De zoektocht verplaatst zich naar de stoel, achter en onder de kussens. Jean schreeuwt tegen Anna; zij maakt zich zo onzichtbaar mogelijk. Tom duikt weg als vader langs loopt, hoewel deze geen oog voor hem heeft. We zien aan de situatie dat het niet voor het eerst gebeurt. Jean vindt de portemonnee tussen de kussens. Anna is blij dat het gevonden is, maar we zien aan Jean dat hij denkt dat zij hem daar verstoppt heeft (om zelf te gebruiken). Hij geeft haar een klap in het gezicht en beent met de portemonnee de kamer uit. Anna ademt even diep in door haar neus (om zich te vermennen, om de pijn en de schaamte weg te drukken). Dan glimlacht ze naar Tom.

Omschrijving animatie:

In de animatie is te zien hoe een man geweld gebruikt tegen zijn vrouw. Hoe de vrouw schreeuwt tegen haar man. En tot slot hoe de ouders geweld gebruiken tegen hun kind. De scènes eindigen in een rood kruis gericht op de verschillende vormen van geweld.

TIP: Toon eerst de scène en zet de vertoning dan stil.

TIP: Toon na de scène en de animatie, scène 6 (Ken uw recht – zoek hulp). Aan de hand van deze scène kunt u nog dieper ingaan op hulpmogelijkheden.

Suggesties en informatie voor nabespreking

Mogelijke discussievragen bij scène:

- Wat is het onderwerp dat in de scène wordt besproken?
  - Wat doet de man?
  - Wat doet de vrouw?
  - Wat zou hij/zij anders kunnen doen?
- Is de scène herkenbaar?
- De scène kan ook andersom plaatsvinden, waarbij de vrouw de pleger is van partnergeweld. Is die situatie herkenbaar/wel eens in omgeving gezien?
- Wat zou de man/vrouw anders kunnen doen?
- Wat zou u iemand adviseren in deze situatie (slachtoffer en pleger)?
- Naar wie kan het slachtoffer gaan voor hulp (man/vrouw)?
- Naar wie kan de pleger gaan voor hulp (man/vrouw)?
- Wat is het effect op kinderen als zij de situatie meemaken die in de scène wordt gespeeld?

Het animatiedeel en wet- en regelgeving:

Mogelijke vragen:

- Weet u wat de regels zijn in Nederland/bij het COA als er geweld gebruikt wordt?
- Weet u welke rechten slachtoffers hebben?
- Weet u welke hulpmogelijkheden er zijn?
- Kent u iemand die daarvan gebruik heeft gemaakt?

Voor de vragen en informatie over hulpmogelijkheden is het handig om scène zes (*Ken uw recht – zoek hulp*) te tonen.

De volgende paragrafen bieden achtergrondinformatie om de discussie te voeren en nodige informatie te bieden. Voor uitgebreid overzicht en informatie over hulpmogelijkheden, zie hoofdstuk 8.

Informatie voor de doelgroep

In de scène komen fysiek en psychisch geweld aan bod. Fysiek wanneer Jean Anna slaat, psychisch door het geschreeuw van Jean tegen Anna en de dreiging van geweld, waardoor Anna erg nerveus wordt.

Naast fysiek en psychisch geweld valt ook seksueel en economisch geweld onder partner/huiselijk geweld. Zowel mannen als vrouwen kunnen slachtoffer en pleger zijn van partnergeweld. Maar de situatie kan ook van toepassing zijn op ouders en kinderen. Van belang is dat zowel slachtoffers als plegers hulp kunnen zoeken in Nederland.

Partnergeweld is geweld in een relatie tussen twee (liefdes)partners. Elk gewelddadig gedrag ten opzichte van de (ex-)partner is partnergeweld. Ook elke bedreiging van de (ex-)partner met als doel de ander te controleren en te domineren is partnergeweld. De bedreiging of het gewelddadig gedrag herhaalt zich of kan zich herhalen.

Partnergeweld:

Fysiek: in elkaar slaan, in de buik schoppen, aan de haren trekken, van de trap of uit het raam gooien, messteken toebrengen, wurgen, vermoorden enzovoort.

Psychisch: negeren, uitschelden, opsluiten, niet in de moedertaal mogen praten, geen nieuwe mensen mogen ontmoeten, dreigen om de relatie te verbreken, dreigen met moord, zelfmoord of gedwongen terugkeer, geen contact met de kinderen toestaan, enzovoort.

Seksueel: dwingen tot bepaalde seksuele handelingen, verplicht moeten kijken naar porno/masturbatie, zich moeten uitkleden terwijl anderen toekijken, verkrachting enzovoort.

Economisch: geld moeten afgeven, geen geld krijgen om eten te kopen, niet naar de les mogen, niet mogen werken, geen bankrekening mogen hebben, enzovoort.

Partnergeweld is strafbaar. Het kan ernstige gevolgen hebben op fysiek, seksueel en psychisch vlak. Fysieke gevolgen zijn bijvoorbeeld: schrammen, kneuzingen, breuken, hersenschudding, brandwonden, niet meer kunnen werken of een blijvende handicap. Op seksueel vlak veroorzaakt het geweld naast letsels ook afkeer tegenover liefkozingsen, agressieve reactie op aanrakingen, erectiestoornissen of obsessies.

Psychische gevolgen zijn bijvoorbeeld:

- Schaamte, een gevoel van mislukking, gebrek aan zelfrespect en zelfvertrouwen.
- Beschadigde reputatie, verstoten worden door familie of gemeenschap, haat hebben tegen het gastland, onvrijwillig einde van de relatie, verstoord sociaal functioneren, afzondering.
- Psychosomatische klachten: slaapstoornissen, eetstoornissen en concentratiestoornissen, hyperventilatie, hoofdpijn of stress.

- Psychisch een wrak zijn, angstaanvallen of nachtmerries hebben, walgen van zichzelf, het geweld herbeleven of depressie.
- Verslaving, criminaliteit, zelfverminking, zelfmoordgedachten of zelfmoord.

Partnergeweld heeft niet alleen gevolgen voor het slachtoffer, maar ook voor andere gezinsleden en in het bijzonder voor de kinderen. De kans is groot dat zij later in eigen relaties ook geweld plegen of slachtoffer worden.

Kinderen zijn extra kwetsbaar in geweldssituaties. Het is belangrijk dat zij weten wat te doen bij geweld tussen hun ouders zoals bijvoorbeeld schuilen bij de burens of de politie bellen. Juist voor kinderen is het essentieel dat ze altijd een vertrouwenspersoon hebben.

Leefomstandigheden spelen een belangrijke rol bij partnergeweld, bijvoorbeeld op het vlak van wonen, werken en de combinatie gezin, arbeid en inkomen. Partnergeweld hangt vaak samen met een verhoging van stress. In een asielsituatie kunnen de volgende elementen stress veroorzaken: niet mogen werken, niet kunnen instaan voor het gezinsinkomen, geen netwerk hebben, bij elkaar moeten blijven omwille van verblijfsvergunning, enzovoort.

Tips en hulpmogelijkheden

- Slachtoffers of getuigen van huiselijk geweld kunnen naar de politie of de huisarts gaan voor advies.
- Andere steun zoeken: Steunpunt Huiselijk Geweld of, in geval van verblijf in de opvang, de contactpersonen.

Websites en telefoonnummers voor hulp:

- Hulp voor slachtoffers en plegers van huiselijk geweld: Steunpunt Huiselijk Geweld: 0900 – 126 26 26 (5 cent per minuut). Anonimiteit is gewaarborgd. Kijk op www.shginfo.nl voor meer informatie.

Andere telefoonnummers en websites:

- Politie: 0900-8844
- Ongeval en agressie: 112
- Kindertelefoon: 0800-0432 (iedere dag tussen 14.00 tot 20.00 uur, ook in het weekend en op feestdagen) of chatten: www.kindertelefoon.nl.
- Sensor, telefonische hulpdienst: 0900 – 0767 en internethulpverlener: www.sensor.nl
- www.shginfo.nl voor lokale adressen van het Steunpunt Huiselijk Geweld

Wet- en regelgeving (animatie)

Veel vormen van huiselijk en partnergeweld zijn strafbaar. Slachtoffers kunnen aangifte doen, maar ook getuigen van geweld kunnen naar de politie gaan.

Bij ingrijpen, aanhouding en vervolging door politie en OM wordt gebruik gemaakt van de volgende wet- en regelgeving:

Wetboek van Strafrecht

- Misdrijf tegen de openbare orde (art. 138);
- Misdrijven tegen de zeden (art. 242, 243, 246);
- Verlating van hulpbehoevenden (art. 255, 257);
- Misdrijven tegen de persoonlijke vrijheid (art. 282, 284, 285, 285b);
- Misdrijven tegen het leven gericht (art. 287, 289);

- Mishandeling (art. 300 t/m 304);
- Vernieling of beschadiging (art. 350).

Wetboek van strafvordering

- Artikel 67.

Zie voor meer informatie: juridische aspecten huiselijk geweld (de Boer, 2009) of www.huiselijkgeweld.nl

Vreemdelingenrecht

Mensen die voor hun verblijfsvergunning afhankelijk zijn van partners en binnen drie jaar bij die partners weggaan, verliezen het recht om in Nederland te verblijven. Maar is de relatie verbroken omwille van bewezen geweld dan kan men een zelfstandig verblijfsrecht krijgen. Dit geldt ook voor vrouwen die door hun partner misbruikt werden in het land van herkomst. Verbreking van de relatie tijdens de asielprocedure heeft meestal geen invloed op de procedure.

Wet tijdelijk huisverbod

De Wet tijdelijk huisverbod houdt in dat een pleger van huiselijk geweld (a) zijn of haar woning tien dagen niet mag betreden en (b) geen contact mag opnemen met partner en eventuele kinderen. Het huisverbod heeft tot doel escalatie te voorkomen door te voorzien in een afkoelingsperiode waarbinnen hulpverlening op gang kan komen. Voor professionals die met deze wet te maken hebben bestaat er een website: www.huisverbod.nl. Aan de website is ook de helpdesk Huisverbod gekoppeld voor professionals.

Wet Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling

De Wet Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling is in juli 2013 van kracht gegaan. Deze wet heeft tot doel vroegtijdig signaleren en handelen te bevorderen. Organisaties en zelfstandige professionals in welzijn, (jeugd)gezondheidszorg, onderwijs, kinderopvang, jeugdzorg en maatschappelijke ondersteuning en justitie worden verplicht de meldcode te hanteren. De meldcode is geen meldplicht maar biedt handvatten voor zorgvuldig onderzoek van signalen en andere stappen alvorens tot een melding of handeling te komen. Zie voor meer informatie de website: www.meldcode.nl.

3.4 FILM 4 Eergerelateerd geweld

De scène en animatie

Omschrijving scène:

Locatie: schoolbanken, winkel

Personages: Twee schoolvriendinnen Eva en Tanya.

Twee jonge vrouwen Eva en Tanya zitten op school. Tanya draagt een hoofddoek. De les is voorbij en de twee vriendinnen gaan de stad in. In een modezaak dagen ze elkaar uit om gewaagde kleding te passen. Voor de lol maken ze met hun mobiele telefoon foto's van elkaar. Eva maakt in het pashokje een foto van Tanya in een gewaagde outfit. Eerst is het leuk, maar als Tanya de foto's terug ziet en ziet dat er mensen langslopen, slaat de paniek toe: Heeft iemand mij gezien? Wat zullen mensen denken? Het duurt een paar seconden voor Eva ook snapt dat Tanya reëel gevaar loopt door wat ze zojuist hebben gedaan. Het is een onderhuidse dreiging waar ze beiden bekend mee zijn. Het volgende beeld dat we zien is Eva die weer in de schoolbanken zit. De plek naast haar is leeg. Eva maakt zich ongerust.

Omschrijving animatie:

In de animatie is ten eerste de situatie in de scène te zien. Ten tweede komen een jongen en een meisje, een stel in beeld. Beiden behoren tot een andere groep. De groep van het meisje accepteert de relatie niet en verstoot hen. De agressie die getoond wordt door de 'groep' wordt bedekt met een rood kruis.

TIP: Toon eerst de scène en zet de vertoning dan stil.

TIP: Toon na de scène en de animatie, scène 6 (Ken uw recht – zoek hulp). Aan de hand van deze scène kunt u nog dieper ingaan op hulpmogelijkheden.

Suggesties en informatie voor nabespreking

Mogelijke discussievragen bij scène:

- Welk onderwerp wordt in de scène verbeeld?
- Is de situatie herkenbaar?
- Waar gaat het hier om? Welke eer?
- Wat verstaat u onder eer?
  - Voor mannen/voor vrouwen?
  - Wat zijn de positieve aspecten van eer?
  - Wat zijn de negatieve aspecten van eer?
  - Kent u situaties van geweld vanwege de eer? Wat gebeurde er?
- Roddelen – wordt er in uw familie of dorp/buurt wel eens geroddeld? – Waarom? – Wie? – Wat heeft dat voor consequenties?
- Hoe kan dit meisje beter omgaan met de druk?
- Wat doe je als je bang bent voor wraak uit de familie?

Animatiedeel en wet- en regelgeving:

Mogelijke vragen:

- Weet u wat de regels zijn in Nederland/bij het COA als er geweld gebruikt wordt?
- Weet u welke rechten slachtoffers hebben?

- Weet u welke hulpmogelijkheden er zijn?
- Kent u iemand die daarvan gebruik heeft gemaakt?

Voor de vragen en informatie over hulpmogelijkheden is het handig om scène zes (*Ken uw recht – zoek hulp*) te tonen.

De volgende paragrafen bieden achtergrondinformatie om de discussie te voeren en nodige informatie te bieden. Voor uitgebreid overzicht en informatie over hulpmogelijkheden, zie hoofdstuk 8.

Informatie voor de doelgroep

Het thema van deze scène is eengerelateerd geweld. Het gaat ook over sociale controle.

In sommige gemeenschappen bestaan er strenge regels over hoe mannen en jongens zich moeten gedragen en hoe vrouwen en meisjes moeten handelen. Meisjes mogen bijvoorbeeld niet met jongens praten. Na schooltijd moeten ze meteen naar huis. Ze moeten maagd blijven tot het huwelijk, maar moeten ook kuis zijn in gedrag en kleding. Ze mogen geen aanleiding geven tot roddels in de gemeenschap. Dat geldt ook voor getrouwde vrouwen, want anders komt de familie-eer in gevaar. De man heeft de taak die eer te bewaken en om deze te herstellen als ze geschonden is.

Families kunnen zich gedwongen voelen om een geschonden eer te herstellen of de eer te zuiveren. Dat heet eengerelateerd geweld. Eengerelateerd geweld kan verschillende vormen aannemen. Bijvoorbeeld: een uitgaansverbod, opsluiting, naar het herkomstland terugsturen of dwingen om te trouwen. Soms ook verstoting of moord, de zogenaamde eerwraak. Ook jongens of mannen kunnen slachtoffer worden. Dit is bijvoorbeeld het geval als de familie hun partner niet accepteert op basis van een andere culturele, politieke of religieuze achtergrond. Of wanneer de jongen (openlijk) homoseksueel is. In andere gevallen kunnen mannen of jongens slachtoffer zijn wanneer zij weigeren om hun zus te controleren.

Bij eengerelateerd geweld zijn er vaak meerdere plegers en worden ook meerdere mensen vervolgd voor medeplichtigheid (verschilt vaak van huiselijk geweld). Bijvoorbeeld binnen een gezin: een moeder vertelt waar de dochter is op een bepaald tijdstip, de vader koopt een wapen, de broer voert de eerwraak uit.

Taboe

De Verenigde Naties (VN) schat dat per jaar wereldwijd 5.000 vrouwen en meisjes worden vermoord vanwege de familie-eer. Vooral in het Midden-Oosten, Noord-Afrika en Centraal-Azië bestaat deze traditie.

Sommige vrouwen zien een gedwongen huwelijk, verstoting of moord als het noodlot en denken dat zelfmoord de enige uitweg biedt. Er zijn echter ook andere mogelijkheden om dit geweld te voorkomen. Bijvoorbeeld door eengerelateerd geweld bespreekbaar te maken in vriendenkringen, op scholen, en op andere plaatsen. Of door professionele hulpverleners in te schakelen

Ook mensen buiten de eigen gemeenschap kunnen helpen. Contacten leggen buiten de eigen gemeenschap kan daarom van groot belang zijn, bijvoorbeeld contacten met vertrouwenspersonen op school, een Advies- en Steunpunt Huiselijk Geweld of iemand uit de Vrouwenopvang.

Tip:

- Dreigt er eerwraak? Dan is het verstandig slachtoffers aan te raden te vluchten naar een vertrouwenspersoon of een vluchthuis (vrouwenopvang).

Tips en hulpmogelijkheden

- Slachtoffers die zich bedreigd voelen of geweld hebben ondergaan kunnen naar de politie of de huisarts.
- Het slachtoffer kan hulp en steun vragen aan familieleden en vrienden die hij/zij vertrouwt.
- In het AZC, op het werk of op school zijn vertrouwenspersonen die ingeschakeld kunnen worden.

Telefoonnummers en websites:

- Steunpunt Huiselijk Geweld 0900 126 26 26 voor verwijzing naar de vrouwen- of mannenopvang, die bescherming en onderdak bieden op een geheim adres.
- Voor jongeren tussen de 14 t/m 23 jaar, vrouw en slachtoffer van eergerelateerd geweld. Fier Fryslân: 0900 – 567 5678, www.fierfryslan.nl. De Bocht: 013 – 543 30 73 (ma-vr 9.00-10.00 uur en 13.00-14.00 uur), www.debocht.nl.

Wet- en regelgeving (animatie)

Er is geen aparte wetgeving voor eergerelateerd geweld en niet alle vormen zijn strafbaar. Het strafrecht kan worden ingezet als de dreiging van eergerelateerd geweld de strafrechtelijke normen overschrijdt.

Hieronder worden mogelijke vormen van eergerelateerd geweld genoemd die strafbaar zijn.

Ook achterlating en kindontvoering vallen hieronder.

- Zeden (art. 239 t/m 253);
- Belediging (art. 261 t/m 271);
- Vrijheidsberoving (art. 282);
- Bedreiging en intimidatie (art. 284- 285);
- Levensdelicten (art. 287 t/m 295);
- Mishandeling (art. 300 t/m 306);
- Dood, zwaar lichamelijk letsel (art. 307-308);
- Diefstal met geweld (art. 312 lid 1 en lid 2 sub 4).

Zie voor meer informatie: www.huiselijkgeweld.nl.

3.5 FILM 5 Discriminatie van homoseksuelen

De scène en animatie

Situatieomschrijving

Locatie: Fotostudio

Personages: Twee bruidsparen en een fotograaf

Een fotostudio waar net getrouwde stelletjes zich laten fotograferen door een fotograaf. Allereerst is daar een pasgehuwd stel – een man en een vrouw – dat gefotografeerd wordt. Daarna is het de beurt aan twee pasgehuwde mannen.

Animatie:

De animatie laat twee gehuwde koppels zien: vrouw-vrouw en man-man. Daarna wordt het verbod op discriminatie tegen homoseksualiteit verbeeld. In de eerste animatiereeks wordt een groene V getoond, bij de laatste een rood kruis.

TIP: Toon eerst de scène en zet de vertoning dan stil.

TIP: Toon na de scène en de animatie, scène zes (Ken uw recht – zoek hulp). Aan de hand van deze scène kunt u nog dieper ingaan op hulpmogelijkheden.

Suggesties en informatie bij nabespreking

Homo- en biseksualiteit is van alle tijden en culturen. Er wordt echter in iedere cultuur weer anders mee om gegaan. Belangrijk is daarom om er *niet* vanuit te gaan dat deelnemers bekend zijn met het begrip ‘homo- en biseksualiteit’ zoals dat in Nederland bekend is. In veel landen denkt men bijvoorbeeld dat homoseksualiteit hetzelfde is als pedoseksualiteit of verkrachting; in veel talen is er slechts één woord om te verwijzen naar zowel homoseksualiteit als pedoseksualiteit. Men kan hierdoor soms niet begrijpen waarom Nederlanders begrip vragen voor ‘deze praktijken’. Ook denkt men vaak dat homoseksualiteit alleen met seksuele handelingen te maken heeft en niets met gevoelens van genegenheid of verliefdheid. Daarbij is in veel landen onbekend dat vrouwen ook homoseksuele relaties kunnen aangaan. Biseksualiteit is vaak een onbekend begrip.

Het verdient aanbeveling om allereerst basisinformatie te geven over wat homo- en biseksualiteit zijn en deze helder, duidelijk en feitelijk te presenteren.

Aanbeveling: toon eerst de scène en zet de vertoning dan stil

Mogelijke discussievragen:

- Wat ziet u in deze scène?
- Wat vindt u daarvan? Hoe zou dat komen?
- Hoe werd in uw herkomstland omgegaan met homoseksualiteit?
- Wat vindt u daarvan?
- Waar zou een man tegenaan lopen als hij verliefd wordt op een man? En een vrouw als zij verliefd wordt op een vrouw?
- In Nederland hebben volgens de grondwet alle mensen dezelfde rechten en vrijheden. Wat vindt u daarvan?

- Hoe kunt u voorkomen dat iemand met homoseksuele gevoelens of contacten wordt bedreigd met geweld of te maken krijgt met discriminatie?

Voor meer tips over het bespreekbaar maken van homoseksualiteit onder etnische doelgroepen: http://www.movisie.nl/129306/def/home/homoemancipatie/toolkit_bespreekbaarheid_homoseksualiteit_in_etnische_kring

Animatie en wet- en regelgeving:

Mogelijke vragen:

- Weet u wat de regels zijn in Nederland/bij het COA als er discriminatie voorkomt of geweld gebruikt wordt?
- Weet u welke rechten slachtoffers hebben?
- Weet u welke hulpmogelijkheden er zijn?

Voor de vragen en informatie over hulpmogelijkheden is het handig om scène zes (*Ken uw recht – zoek hulp*) te tonen.

De volgende paragrafen bieden achtergrondinformatie om de discussie te voeren en nodige informatie te bieden. Voor een uitgebreid overzicht en informatie over hulpmogelijkheden zie hoofdstuk 8.

Informatie voor de doelgroep

Mensen die op mensen van hetzelfde geslacht vallen worden in Nederland *homoseksuelen* (kort: *homo's*) genoemd. Vrouwen die op vrouwen vallen worden meestal *lesbisch* genoemd. Er zijn ook mensen die zich seksueel aangetrokken voelen of verliefd worden op zowel mannen als vrouwen. Die mensen noemt men *biseksuelen* (kort: *bi's*). Sommige mannen voelen dat zij eigenlijk meer vrouw zijn, en sommige vrouwen voelen dat zij eigenlijk meer man zijn. Deze mensen worden *transgenders* genoemd.

Waarom iemand 'homoseksueel' wordt is niet precies bekend. Het lijkt erop dat erfelijkheid een rol speelt; net zoals iemand een talent kan hebben voor muziek of juist voor sport. Bekend is ook dat het proberen te genezen of behandelen van homoseksualiteit niet werkt en bij de persoon in kwestie veel leed veroorzaakt.

Mensen die ontdekken dat ze zich seksueel aangetrokken voelen tot iemand van hetzelfde geslacht kunnen daarvan schrikken. Het kan zeer verwarrend zijn en leiden tot het gevoelens van schaamte en eenzaamheid.

Soms kunnen mensen te maken krijgen met geweld omdat ze homoseksuele gevoelens of contacten hebben, bijvoorbeeld geweld vanuit de familie. De familie vindt dat de familie-eer (of de goede naam van de familie) wordt geschonden. De familie wil voor de buitenwereld geheim houden dat binnen hun familie homoseksualiteit voorkomt. Men dwingt daarom degene met homoseksuele gevoelens om te trouwen met iemand van het andere geslacht. Of men dwingt deze persoon om een genezingsritueel te ondergaan. Of ze gaan hem/haar mishandelen en thuis opsluiten. Dit is een vorm van *eergerelateerd geweld*.

In Nederland vinden veel mensen homoseksuele gevoelens geen probleem. Zij menen dat ieder zelf mag kiezen hoe hij of zij leeft. Toch is er ook een kleine groep mensen die wel moeite heeft met homoseksualiteit. Ook komt het voor dat mensen gepest worden in de eigen buurt of in

elkaar worden geslagen op straat. Als iemand slachtoffer is van dergelijk geweld, kan hij of zij het beste naar de politie gaan.

Tips en hulpmogelijkheden

- Kijk voor meer informatie over homoseksualiteit op www.allesovergay.nl of www.respect2love.nl, www.iedereenisanders.nl;
- Zie ook voor informatie over homoseksualiteit www.coc.nl. Op de website staat een overzicht van COC verenigingen in heel Nederland;
- Gay & Lesbian Switchboard voor informatie: 020 – 623 65 65 (ma-vr 12.00 – 18.00 uur, za-zo 16.00 – 18.00 uur), www.switchboard.nl;
- i2rotterdam is voor allochtonen met homoseksuele gevoelens. i2rotterdam biedt persoonlijke ondersteuning. Je kunt bellen met de infolijn (010 - 206 72 22) op ma-di-do en vrijdag. Ook is er site met een forum en kun je vragen stellen via de email (info@i2rotterdam.nl);
- Speciaal voor vluchtelingen is er Queer Welfare, een facebookgroep voor LGBT-vluchtelingen. <https://www.facebook.com/Queer-Welfare-641857472650110/> <http://www.queerwelfare.nl/>, 06 – 306 41 900
- Bij Veilige Haven kunnen alle jonge mensen uit multicultureel Amsterdam en omgeving met homo-, biseksuele, lesbische en transgender gevoelens terecht. Bel: 020 – 573 94 01 (do. 14.00 – 17.00 uur) www.veilighavenamsterdam.nl. Veilige Haven biedt ook steun en opvang;
- Op zoek naar hulp of ondersteuning? Of een veilige plek? Advies en Steunpunt Huiselijk geweld: 0900-1262626 (5 cent per minuut).

Wet- en regelgeving

De Nederlandse staat erkent drie soorten huwelijken: twee volwassen mannen, twee volwassen vrouwen, volwassen man en een volwassen vrouw).

Twee mannen en twee vrouwen kunnen ook kinderen adopteren. Of ze kunnen een kind dat niet biologisch verwant is aan beiden samen als ouders opvoeden. Ook voor mensen die ongehuwd samen wonen gelden dezelfde rechten.

Deze rechten passen bij het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod die zijn verankerd in de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*, artikel 1: alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en in rechten geboren.

Als iemand op grond van seksuele voorkeur wordt lastiggevallen, bedreigd, gestalkt, verkracht en/of mishandeld, is dit strafbaar.

3.6 FILM 6 Ken uw recht - Zoek hulp

De animatie

In dit filmpje komen kort beelden van de scènes en animaties van de vijf voorafgaande filmpjes nog een keer in beeld. Het volgende deel is puur animatie waarin de zoektocht naar diverse hulpmogelijkheden verbeeld wordt. De tekening verbeeldt de twijfel en het gevoel van onzekerheid bij het zoeken naar hulp. Hij bestaat uit een doolhof waaruit een aantal pijlen komen die naar specifieke hulpmogelijkheden wijzen. Een aantal van deze hulpmogelijkheden is weergegeven in een illustratie:

- Telefoon: zelfhulp
- Politieagent: politie
- Dokter / huisarts
- Man achter loket: COA/of andere organisaties
- Huis met armen: opvanghuis, Steunpunt Huiselijk Geweld of andere veilige plek
- Huis met man, vrouw, kind: familie/vrienden

De overige pijlen duiden erop dat er meer hulpmogelijkheden zijn dan afgebeeld in de animatie.

Rechten

Elk mens heeft recht op leven, zorg, juridische hulp, veiligheid en bescherming. Die rechten gelden overal ter wereld en zijn niet verbonden aan het hebben van een verblijfsvergunning. Dit staat in de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*.

Ook asielzoekers of mensen die geen wettig verblijf hebben, kunnen zich beroepen op deze basisrechten.

Hulp zoeken

De stap om hulp te zoeken bij geweld blijkt moeilijk. Dit kan komen omdat de personen die hulp nodig hebben het moeilijk vinden om te praten over wat er is gebeurd; omdat zij niet weten naar wie zij toe moeten gaan; of omdat zij in onzekerheid zijn over hun verblijfsstatus en bang zijn dat ze het proces (negatief) beïnvloeden als zij actie ondernemen.

Deze animatie kan dienen om het hulpzoekgedrag te bespreken. Hoe kijken de deelnemers er tegenaan?

Hulpmogelijkheden algemeen:

- In geval van nood – alarmnummer: 112
- Geen spoed, wel hulp nodig? In alle geweldssituaties kunt u altijd de politie bellen: 0900 – 88 44
- De huisarts luistert, geeft advies en verleent medische zorg.
- Landelijk nummer veilig thuis: 0800-2000, gratis en 24/7 bereikbaar
- Hulplijn Seksueel Misbruik: 0900 9999 001, www.verbreekdestilte.nl
Landelijk telefonisch meldpunt voor het melden van of voor vragen over seksueel misbruik of fysiek en psychisch geweld. Bellen kan naar 0900 9999 001 op maandag t/m vrijdag tussen 09.00 en 17.00 uur.
Bellers krijgen een medewerker aan de lijn, die helpt om duidelijk te krijgen welke hulp het beste past bij de situatie. Op basis daarvan zorgt de medewerker ervoor dat de beller bij de juiste instantie terecht komt. Men kan ook anoniem bellen.
Vragen kunnen ook via de mail worden gesteld. Men kan ook aangeven teruggebeld te willen worden.

- Voor slachtoffers van huiselijk geweld en plegers die gedrag willen veranderen: Veilig Thuis 0800-2000
- Maakt u zich zorgen over een kind, bel dan ook 0800-2000, gratis en 24/7 bereikbaar
- Voor slachtoffers van geweld: Slachtofferhulp: 0900 – 01 01 (ma-vr 9.00-17.00 uur), www.slachtofferhulp.nl
- Voor kinderen die slachtoffer of getuige zijn van geweld: De Kindertelefoon: 0800 – 04 32 (elke dag 14.00 – 20.00 uur, ook in het weekend en op feestdagen)
- Taalproblemen? Bij elke zorgorganisatie is een gratis tolk te vragen.

Verblijfsvergunning

Mogelijke discussievragen:

- Wat gebeurt er als iemand de relatie verbreekt tijdens de asielpcedure?
- Wat gebeurt er als iemand afhankelijk is van zijn/haar partner voor de verblijfsvergunning en weggaat vanwege bewezen geweld?
- Zijn mensen bang voor deze vermeende consequenties?
- Wordt terugsturen naar het land van herkomst gebruikt als dreiging door partners?

Nuttige informatie: als iemand afhankelijk is van een partner voor de verblijfsvergunning en hij of zij gaat binnen drie jaar bij deze partner weg, dan verliest men het recht om in Nederland te verblijven.

Als echter de relatie is verbroken vanwege bewezen geweld kan men wel zelfstandig verblijfsrecht krijgen middels een aangifte bij de politie of een medische verklaring. Dit geldt ook voor vrouwen die in het land van herkomst mishandeld werden. Als de relatie tijdens de asielpcedure verbroken wordt, heeft dat meestal geen invloed op de procedure.

Politie

Veel mensen zijn vanuit ervaringen in het land van herkomst bang voor de politie. Het is daarom van belang om te proberen die angst weg te nemen en duidelijk te maken dat men in Nederland ook voor hulp naar de politie kan stappen.

Mogelijke vragen:

- Welke rol had de politie in het land van herkomst?
- Welke rol heeft de politie in Nederland?
- Zijn er verschillen?
- Wat kan de politie doen als zij geweld zien?
- Wat houdt vrouwen/mannen tegen om naar de politie te gaan voor hulp of om aangifte te doen?
- Wie kan aangifte doen bij geweld?

Tips over aangifte bij de politie:

- Zo snel mogelijk, dan zijn de geweldssporen nog zichtbaar. Zo worden meerdere onderzoeken voorkomen.
- De politieambtenaar moet een aantal pijnlijke vragen stellen. Dit is onaangenaam, maar noodzakelijk om bewijzen te verzamelen.
- Fotokopieën meenemen van alle bewijsstukken: attesten, getuigschriften, brieven, foto's. Originelen bewaren op een veilige plaats.
- Verklaringen zorgvuldig nalezen alvorens te ondertekenen. Onduidelijke passages laten veranderen in duidelijke taal.
- Een afschrift vragen van de verklaring en de naam vragen van diegene die de klacht registreert.

- Slachtoffers van seksueel geweld kunnen het best direct naar de politie gaan om aangifte te doen zonder zichzelf of hun kleren van tevoren te wassen omdat daarop belangrijke sporen kunnen zijn achtergebleven. Na de aangifte is het aan te raden naar een medisch specialist te gaan of naar spoedopname.

Er zijn veel mogelijkheden om plegers van seksueel geweld te straffen. Gespecialiseerde advocaten kunnen daarover ondersteuning en advies geven. Voor sommige procedures is het verplicht om een advocaat in te schakelen. Voor mensen met weinig geld zijn de kosten beperkt. Diensten als Slachtofferhulp geven informatie en adviezen. Ook helpen ze bij de verwerking van de geweldservaring.

Juridische aanpak na geweld

Een strafzaak begint meestal wanneer een slachtoffer of een getuige dat meldt bij de politie. Wil het slachtoffer geen aangifte doen? Of trekt hij of zij die aangifte in? Dan kan de politie toch een onderzoek starten. De politie kan de pleger arresteren en hem of haar een aantal uren op het bureau vasthouden. Is het geweld ernstig of is er kans op herhaling? Dan kan de politie de pleger langer vasthouden. Dat noemt men voorlopige hechtenis. De officier van justitie (van het Openbaar Ministerie) beslist daarna of de pleger voor de rechter moet verschijnen. Gebeurt dat niet? Dan wordt de pleger niet vervolgd. Komt er wel een rechtszaak? Dan beslist de rechter of er sprake is van een misdrijf en welke straf de dader krijgt.

Dokter/huisarts

Voor hulp bij gendergerelateerd geweld kan men ook terecht bij een dokter, doorgaans een huisarts. Enerzijds kan de huisarts gezondheidszorg bieden na geweld, anderzijds kan de huisarts als vertrouwenspersoon worden geraadpleegd.

Mogelijke discussievragen:

- Waarvoor kun je terecht bij de huisarts?
- Wat zijn jullie ervaringen met de huisarts?

Tips over bezoek aan de huisarts:

- Tolk:

In geval van tolken: eerst een telefonische afspraak bij de huisarts maken. Bij onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal, een Nederlands sprekende persoon afspraak laten maken. In dat geval ook vragen of bij het consult een tolk ingeschakeld kan worden.

- Consult:

Een consult duurt doorgaans tien minuten. Voor meer klachten kan een dubbel consult worden aangevraagd. Het is handig om punten en vragen voor de huisarts van tevoren op papier te zetten. Zo wordt voorkomen dat belangrijke zaken onbesproken blijven. Bij een eerste bezoek is het verzekeringspasje nodig.

- Onverzekerd en/of illegaal in Nederland zonder verblijfsvergunning:

Degenen die niet rechtmatig in Nederland verblijven en/of zich niet kunnen verzekeren hebben geen verzekeringspasje. In dat geval hoort de huisarts toch medisch noodzakelijke zorg te verlenen. Medisch noodzakelijke zorg is omschreven door de medische beroepsgroepen als passende en verantwoorde zorg. Dit kan uitgelegd worden als alle zorg die in het kader van de basiszorgverzekering geleverd wordt. Financiële redenen, bijvoorbeeld niet verzekerd zijn, dienen ondergeschikt te zijn aan medische argumenten bij het wel of niet verlenen van zorg. In de praktijk blijken er nog grote verschillen in de bereidheid van artsen om zorg te verlenen.

- Beroepsgeheim:

De huisartsen in Nederland hebben een beroepsgeheim. Zij mogen geen informatie over patiënten doorgeven aan derden zoals bijvoorbeeld: advocaten, maatschappelijk werkers en politie.

- Patiëntenrechten:

1. Recht op kwalitatief goede dienstverlening
2. Recht op vrije keuze van zorgverlener
3. Recht op bescherming van persoonlijke levenssfeer
4. Recht op informatie
5. Recht op toestemming
6. Recht op inzage van het patiëntendossier
7. Recht op klachtenbemiddeling
8. Recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer

Niemand mag aanwezig zijn bij een behandeling of een onderzoek, die hiervoor niet strikt nodig is, tenzij daarvoor nadrukkelijke toestemming is.

- Verwijzing:

De huisarts kan doorverwijzen naar andere zorg- en hulpverleners, bijvoorbeeld naar hulpverleners aangesloten bij Veilig Thuis. De contactgegevens van de zorgverlener kunnen op het verwijsbriefje worden vermeld.

Zelfhulp

Veel mensen durven niet te praten over gendergerelateerd geweld. Het is belangrijk om daarover te praten. Als iemand beslist thuis te blijven, dan kan zij/hij toch een aantal maatregelen nemen om de eigen veiligheid te waarborgen.

Mogelijke discussievragen:

- Wat kan je zelf doen als je slachtoffer bent van geweld?
- Hoe zorg je ervoor dat je in een veilige situatie belandt?

Voorbeeld: er is sprake van huiselijk geweld en kinderen zijn hiervan de dupe. Een mogelijkheid is om met de kinderen af te spreken dat, mocht een incident zich voordoen, zij naar de burens gaan of andere vrienden of kennissen.

COA

Het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA) is dé opvangorganisatie die zorgt voor opvang van vreemdelingen. In opdracht van het ministerie van Justitie biedt het COA mensen in een kwetsbare positie veilige huisvesting aan en ondersteunt in de voorbereiding op hun toekomst in Nederland of elders. Het gaat vooral om asielzoekers en vluchtelingen, en om specifieke groepen zoals alleenstaande minderjarige vreemdelingen.

Mensen die binnen het COA verblijven kunnen gendergerelateerd geweld bespreken met de begeleider. De begeleider kan zelf ondersteuning bieden en/of doorverwijzen.

Opvanghuizen

In Nederland bestaan verschillende vormen van opvang voor slachtoffers en plegers van gendergerelateerd geweld: crisisopvang, ambulante opvang en residentiële opvang (vaak op een geheime locatie). Afhankelijk van situatie en behoeftes kan men een beroep doen op een van deze opvangvormen.

Veilig Thuis

Veilig Thuis biedt een luisterend oor en advies en eventueel ondersteuning. Veilig Thuis is altijd bereikbaar (0800-2000). Zowel slachtoffers, getuigen/omstanders als plegers kunnen contact opnemen. Bellen kan altijd anoniem.

Kindermishandeling

Veilig Thuis geeft advies en onderzoekt (vermoedelijke) situaties van kindermishandeling. Veilig Thuis neemt een melding in ontvangst wanneer de melder niet over de mogelijkheden beschikt of zichzelf niet in staat acht om deze situatie – zelfstandig en/of met inschakeling van anderen – adequaat aan te pakken. Veilig Thuis verleent geen daadwerkelijke hulp, maar brengt zo nodig de juiste hulp op gang. Veilig Thuis is bereikbaar op 0800-2000.

Slachtofferhulp

Iedereen kan slachtoffer worden van een misdrijf, bijvoorbeeld een inbraak, een verkeersongeval, aanranding, diefstal, bedreiging, mishandeling, stalking, verkrachting of moord.

Angst, woede, verdriet of schuldgevoelens zijn maar enkele voorbeelden van gevoelens die kunnen opkomen na zo'n schokkende gebeurtenis. Sommige slachtoffers kunnen niet meer goed slapen of eten. Ze kunnen zich niet concentreren of hebben dagenlang lichamelijke klachten. Anderen worden rusteloos en agressief of ze kunnen niet stoppen met huilen. Ernstig en langdurig geweld veroorzaakt meer en hevigere psychische klachten. Jonge slachtoffers zijn extra kwetsbaar.

Het verwerken van geweld kan lang duren en is niet makkelijk. Dit proces verloopt stap voor stap en is voor iedereen anders: bij de een gaat het makkelijker dan bij de ander.

Daderhulp

Ook daders kunnen hulp krijgen. In sommige gevallen legt de rechter dit ook als alternatieve straf op.

Taboe:

Plegers van seksueel geweld en partnergeweld zijn meestal mannen (80 procent). Maar soms ook vrouwen. Bij mannen die als kind misbruikt werden, was dit bij 10 procent door een vrouw of een groep meisjes. Bij volwassen misbruikte mannen is dit in 30 procent van de gevallen door één of meerdere vrouwen. Een deel van de plegers volgt vrijwillig of gedwongen daderhulpverlening. Van de incestplegers is dit bijvoorbeeld 35 procent.

Voor daders zijn er op zijn minst twee mogelijkheden: psychosociale hulpverlening en medische ingrepen.

In psychosociale daderhulp leren daders wat risicovolle situaties zijn en hoe deze te vermijden. Ze leren om met stimulerende factoren om te gaan, zoals bijvoorbeeld stress of tegenslag en verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen daden.

De hulpverlening vindt plaats in de vorm van persoonlijke gesprekken. Of in een groep met mensen in dezelfde situatie.

Maar men kan ook andere medische zorg krijgen. Die zorg grijpt in tijdens processen in de hersenen. Of in de werking van hormonen. Dat gebeurt meestal op basis van medicatie en onder begeleiding van een gespecialiseerde arts en psychiater.

Nederland

Voor advies en hulp kan men bellen naar Veilig Thuis: 0800-2000 (gratis). Door intoetsing van de postcode komt men terecht bij het steunpunt in de eigen regio.

4. Onderbouwing Geweld is niet gewoon

4.1 Ontwikkelgeschiedenis

Project Preventie van geweld tegen vluchtelingen in Europa (2006-2008)

Uit onderzoek dat in Nederland en België is uitgevoerd door de Universiteit Gent, afdeling *International Centre for Reproductive Health* (ICRH) (Keynaert et al. 2008) blijkt dat vluchtelingen, asielzoekers en mensen zonder papieren groot risico lopen slachtoffer te worden van gendergerelateerd geweld. In het onderzoek namen 23 voormalige vluchtelingen interviews af bij 223 vluchtelingen, asielzoekers en mensen zonder papieren. Respondenten waren afkomstig uit Irak, Iran, Afghanistan, Somalië, de voormalige Sovjet Unie. Ook namen Koerden en Roma deel. Naast eigen ervaringen rapporteerden de respondenten ook ervaringen uit hun naaste omgeving. Dit leverde 332 casussen op van verschillende vormen van geweld, variërend van emotioneel psychisch geweld tot verkrachting en seksuele uitbuiting.

Het onderzoek was onderdeel van het project “Preventie Geweld tegen Vluchtelingen in Europa”, gefinancierd uit het EC Daphne Fonds. Dit project liep van mei 2006 tot april 2008. Andere projectactiviteiten waren o.a. de ontwikkeling van een preventietool en de organisatie van een internationaal seminar. Naast het ICRH en Movisie participeerden de volgende organisaties: in België ZIJN - Tegen Geweld en de Nederlandstalige Vrouwenraad, in Nederland Pharos, en in Engeland TandemCOM. Het onderzoeksverslag naar geweldservaringen, het verslag van het Final Seminar (februari 2008) en aanbevelingen staan gedocumenteerd in het verslag *Hidden violence is a silent rape* (2008).

Vervolgproject Preventie geweld tegen vluchtelingen (2009-2010)

Het onderzoek vormde aanleiding voor een vervolgproject, gericht op het ontwikkelen van audiovisueel voorlichtingsmateriaal over gendergerelateerd geweld (2009-2010).

Samen met asielzoekers in de opvang en professionals werkend in de opvang is het materiaal ontwikkeld. In het project werkten het COA, Pharos, Movisie en Los Imagos samen. Er zijn drie klankbordgroepen georganiseerd om de inhoud en vorm van het voorlichtingsmateriaal te bespreken. De eerste klankbordgroep vond plaats met medewerkers van asielzoekerscentra (AZC). Vervolgens hebben twee klankbordgroepen plaatsgevonden met asielzoekers, in AZC Vught met vrouwen, en in AZC Middelburg, met mannen. Op basis hiervan zijn thema's gekozen: huiselijk geweld, seksuele intimidatie, gedwongen prostitutie, eengerelateerd geweld en homoseksualiteit en de vorm van het audiovisueel materiaal: zonder taal, zodat het voor iedereen geschikt is, ook de asielzoekers die de taal nog niet machtig zijn. De eerste versie van het audiovisuele materiaal is uitgetest bij een gemengde groep in AZC Crailo, een mannengroep in AZC Middelburg, een vrouwengroep in AZC Gravendeel en bij het team Huiselijk en seksueel geweld van Movisie. Op basis hiervan is het materiaal aangepast. Bij de lancering van het voorlichtingsmateriaal waren vluchtelingen- en migrantenorganisaties aanwezig. Ook zij wilden het materiaal graag inzetten voor hun achterban. Naar aanleiding hiervan is een nieuwe aanvraag geschreven om het materiaal breder in te zetten.

Geweld is niet gewoon (2012-2013)

In 2012 en 2013 heeft het vervolgproject plaatsgevonden, met als focus het bereiken van vluchtelingen *buiten de opvang*.

Bij de start van het project zijn drie personen geïdentificeerd die zelf een vluchtelingenachtergrond hebben en veel contacten hebben met de doelgroep. Zij zijn als coördinator aangesteld en hadden de volgende taken: werven van voorlichters, contact leggen met reguliere instanties en samenwerking stimuleren, enthousiasmeren van zelforganisaties, verder uitrollen van voorlichtingen buiten de bij dit project betrokken vluchtelingenorganisaties en “Ambassadeur” van *Geweld is niet gewoon*. In totaal zijn twaalf personen (10 vrouwen en 2 mannen) gerekruteerd als voorlichter. Ze waren afkomstig uit Afghanistan, Burkina Faso, Eritrea, Ethiopië, Irak, Iran, Soedan en Somalië. Tijdens een tweedaagse training (2012) zijn zij opgeleid om voorlichting te geven aan hun achterban¹. In totaal zijn er 34 voorlichtingen gegeven in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht en Eindhoven. Het lukte de vluchtelingenorganisaties goed om hun achterban te interesseren voor de thema’s en zonder uitzondering ontstonden er levendige discussies. In totaal zijn 524 mensen bereikt, ruim 15 personen per bijeenkomst. Centraal in deze aanpak was de samenwerking tussen de voorlichters en reguliere instanties, zoals Steunpunten Huiselijk geweld. Voor iedere voorlichtingsbijeenkomst zijn de relevante organisaties benaderd en gevraagd om ter plekke aanvullende informatie te geven over hun organisatie. Gedurende het project is er veel kennis opgedaan, wat is verwerkt in deze nieuwe versie van het handboek *Geweld is niet gewoon*.

4.2 Verantwoording

Peer education

Uitgangspunt van *Geweld is niet gewoon* is *peer education*. Peer education betekent ‘leren van gelijken’. Dit betekent similariteit tussen de peer en de doelgroep; een peer hoort tot dezelfde sociale groep, ze delen in ieder geval één belangrijk en bindend sociaal of demografisch kenmerk (FHI, 2010). In deze methode delen de peer educators en de doelgroep eenzelfde etnisch-culturele achtergrond. Peer educators kunnen soms meer voor elkaar krijgen dan professionals, omdat zij als rolmodel hun persoonlijke ervaringen met de doelgroep delen.

Definitie peer education

“Een proces waarbij goed getrainde en gemotiveerde individuen het voortouw nemen bij georganiseerde voorlichting en vaardigheidstraining van hun peers (ook wel gelijkgestemden of leeftijdsgenoten genoemd) om de gezondheid en het welzijn van jongeren te ondersteunen of te verbeteren.” Vertaald, in: FHI (2010).

“Een voorlichtingsmethodiek waarbij getrainde doelgroep leden in nauwe samenwerking met een voorlichtende instantie een voorlichtingsprogramma ontwikkelen en uitvoeren voor een doelgroep waartoe zij zelf behoren of die erg lijkt op de groep waartoe zij behoren.” De Wolf et al. (2000).

---

¹ Eén van de voorlichters trok zich, om persoonlijke redenen, terug.

Literatuurlijst

Boer, de (2009). *Juridische aspecten van huiselijk geweld. Informatie voor slachtoffers en hun adviseurs*. Utrecht: Movisie.

Brouns, M. et al.(2003). *Het lange wachten op een veilige toekomst : onderzoek naar veiligheid van vrouwen en meisjes in asielzoekersopvang*. Rijswijk: Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA).

Dijk, T. van, Veen, M, & Cox, E. (2010). *Slachtofferschap van huiselijk geweld: aard, omvang, omstandigheden en hulpzoekgedrag*. Hilversum: Intomart

Ferwerda, H. (2007). *Met de deur in huis. Omvang, aard achtergronden en aanpak van huiselijk geweld in 2006 op basis van landelijke politiecijfers*. Arnhem/Dordrecht: Advies- en onderzoeksgroep Beke.

FHI (2010). *Evidence-Based Guidelines for Youth Peer Education*. USA: FHI.

Janssen, J. & Sanberg, R. (2010). *Inzicht in cijfers: Mogelijke eorzaken in 2007, 2008 en 2009*. Den Haag: Ministerie van BZK, Ministerie van Justitie Programmabureau Eergerelateerd Geweld.

Keygnaert I, Wilson R, & Dedoncker K. et al., (2008). *Hidden silence is a silent rape: Prevention of sexual and gender-based violence against refugees and asylum seekers in Europe, a participatory approach report*. Gent: International Centre for Reproductive Health, Universiteit Gent.

Storms, O. (2013). *Analyse voorlichtingen Geweld is niet gewoon 2013*. Utrecht: Movisie/Pharos (ongepubliceerd).

Wolf, B. de, Melis, B, Tiggelovend, I, & Demuylder, A. (2000). *Actie-onderzoek relationeel en seksueel welzijn bij maatschappelijk kwetsbare jongeren*. Berchem: In Petto.

Bijlagen

1. Checklist organisatie voorlichtingsbijeenkomst

Als u een bijeenkomst wilt organiseren kunt u de volgende tabel als voorbereiding gebruiken.

	Wat	Aan voldaan? Opmerkingen?
Materialen		
1.	Een ruimte met stoelen en/of tafels, voldoende bewegingsruimte Eventueel muziek op de achtergrond bij binnenkomst en afloop/pauze Bij voorkeur computer en beamer, anders tv en dvd-speler.	
2	Koffie, thee, water, snacks	
3	Flap-over en stiften.	
4	Tolk(en) Kinderopvang	
5	Tissues/zakdoekjes	
6	Evaluatieformulieren voor de deelnemers	
Inhoudelijke voorbereiding		
7	De filmpjes per thema van tevoren bekijken en weten wanneer stil te zetten. Kijken naar overgang scène en animatie.	
8	Indien twee of meer begeleiders: een taakverdeling maken.	
9.	Programma met tijdsplanning maken, maar flexibiliteit behouden om af te wijken, indien nodig.	
10	Informatie uit handboek vooraf lezen en bij de hand hebben.	

2. Richtlijn evaluatie voorlichtingsbijeenkomsten

Algemene gegevens

- Naam voorlichter
- Thema voorlichting
- Datum
- Plaats

Observatie

- Deelnemers:
  - Aantal deelnemers
  - Aantal vrouwen/mannen
  - Leeftijdscategorie(n)
  - Herkomst
- Wat viel je op toen de deelnemers binnenkwamen?
- Hoe reageerden de deelnemers op de inleiding over het thema?
- Is er gebruik gemaakt van het audiovisueel materiaal van *Geweld is niet gewoon* (of ander audiovisueel materiaal)?
  - Begrepen de deelnemers de film?
  - Hoe reageerden de deelnemers op het audiovisuele materiaal?
- Hoe verliep de discussie over het thema?
  - Welke werkvorm werd gebruikt (bijv. discussie naar aanleiding van stellingen)?
  - Welke onderwerpen (of voorbeelden) werden besproken?
  - Hoe verliep de interactie binnen de groep?
- Hoe was de houding van de voorlichter?
  - Met betrekking tot het bespreken van het thema (eigen positie)
  - Met betrekking tot het ruimte bieden voor discussie / meningen deelnemers

Nabespreking voorlichter

Vanuit de visie van de voorlichter:

- Hoe reageerden de deelnemers op de introductie van het thema?
- Hoe verliep de discussie over het thema?
  - Wat waren de belangrijkste onderwerpen die werden besproken?
  - Hoe was de interactie binnen de groep?
- Hoe vond de voorlichter het zelf om deze voorlichting te geven?